

ԱԳԱՐԱՆԳԵՂՈՒՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀԻՆ ՎՐԱՅԵՐԵՆ «ՎԱՄՆ ՀԱՄԱՏՈՅ» ԴԱՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐ

Սկզբը՝ էջ 1

Նա մանրակրկիտ բաղդատումներով ցույց տվեց, որ վրացերեն «Վասն հաւատոյ»-ն քաղաքական է թարգմանված է հայերեն Ագաթանգեղոսի Պատմության տարբեր մասերից, հիմնականում Վարդապետությունից: Ընդ որում, Ժ. Գարիտը ճշգրիտ մատնանշեց «Վասն հաւատոյ»-ի բնագրում Ագաթանգեղոսի համապատասխան պարբերությունները, որոնք անհայտ մատենագիրն ընտրել է ոչ թե հայերեն բնագրի հերթականությամբ, այլ միանգամայն խառն, ետևառաջ դասավորությամբ կցել է իրար ետևից բառացի թարգմանությամբ կազմել իր դավանաբանական երկը: Մի հանգամանք, որ ակնհայտ դժվարացրել է «Վասն հաւատոյ»-ի նախաբանագրի հայտնաբերման խնդիրը: «Le Muséon» հանդեսում Ժ. Գարիտը գուցա հեռու հրատարակեց «Վասն հաւատոյ» երկի վրացերեն բնագիրը՝ իր կատարած լատիներեն թարգմանության հետ, ինչպես եւ Ագաթանգեղոսի համապատասխան պարբերությունների լատիներեն թարգմանությունը եւ երկու բնագրերի համամատչելի տարիակերպ, որն ընթերցողի համար ակնբայն է դարձնում համադրվող հատվածների նույնությունը: Այդպիսով՝ «Հիպոդիոտոսի վերագրված «Վասն հաւատոյ» վրացերեն տրակատար» մեծարժեք հոդվածում Ժ. Գարիտը եկավ հետեւյալ եզրակացության. «Վրացերեն տրակատար թարգմանություն է ոչ թե նույնական մի նախորդակից, այլ մի ավելի ծավալուն երկից կազմված բաղաձայնաբեր: Պարզվում է, որ աղբյուրը ոչ այլ ինչ է, քան Ագաթանգեղոսի մատյանը՝ հայ ինչ գրականության այդ պատմաբանի հուշարձանը, որը պատմում է Գրիգոր Լուսավորչի ծնունդը Մեծ Հայքի հավատափոխման մա-

սին: Վրացերեն «De fide»-ն այդ հայերեն մատյանից փոխառյալ վկայությունների մի իսկական centon (լատ.՝ քաղվածաշար, քաղվածաբան) է: Հատկապես մեծ մասը վերցված է, բնականաբար, այն մեծ կատեխիզիսից, որ Ագաթանգեղոսը վերագրում է սուրբ Գրիգորին (Տիգրիս, 1909 թ., §259-715, էջ 134-372): «Այս երկարաշունչ Վարդապետությունը պահպանվել է միայն հայերեն բնագրում, չի վերարտադրվել հետագա խմբագրություններից եւ ոչ մեկում եւ դեռեւս երբեք չի թարգմանվել ոչ մի ժամանակակից լեզվով»: «Վասն հաւատոյ»-ն համեմատելով հայերեն սկզբնաղբյուրի հետ՝ պրոֆ. Ժ. Գարիտը ցույց տվեց, որ «Վրացերեն տրակատարում քաղվածքները ներկայացված են խառնիխառն, որոշ հաջորդականություններ է նկատվում միայն վերջում (XV, 6-ից մինչեւ XVII, 3), որտեղ վրացերենը հետեւում է հայերենի 704-714-ի հերթակարգին (այն էլ կրճատումներով ու հավելումներով)»:

Բելգիացի արեւելագետի կատարած ուշագրավ բնագրաբանության արդյունքները չէին կարող բանասիրության մեջ մնալ անարձագանք: Դրանք այն աստիճանի համոզիչ էին, որ 1979 թ. Շատրեբոյան ժողովածուն հրատարակելիս վրացի մասնագետները գրքին կցված ռուսերեն ցանկում անհրաժեշտ նկատեցին հանել Հիպոդիոտոսի անունը, իսկ գրքի ռուսերեն առաջաբանում վրացի կնքված ռուսերեն մասնագետ Սգեբալա Շանիձեն մատնանշեց. «Հիպոդիոտոսի վերագրվող յոթ երեկոցի երկունս իրականում նրան էին պատկանում - դրանք են՝ «Հավատաբան մասին» տրակատարը, որ գանազան քաղվածքների հավաքածու է, եւ «Ուխտի կարգի մասին», որի հեղինակն է Արիստարտ» (ընդգծումը մերն է - Ա. Մ.): Կրկնում ենք՝ Ժ. Գարիտն

ապացուցեց, որ «Վասն հաւատոյ»-ն քաղաքական է եւ քաղաքական կոնկրետ Ագաթանգեղոսի Պատմությունից: Ցավոք, մեզանում կան գիտնականներ, որ օգտագործելով Ժ. Գարիտի սույն հայտնագործումն ընդդէմ իր իսկ Գարիտի եւ հետախոյն թայմի չիք դարձնելով նրա դժվարին ձեռք բերած արժեքավոր եզրակացությունները՝ առաջ են անցնում եւ թուրքերով փաստեղծ՝ հանգում միանգամայն հակառակ հետեւության՝ եզրակացնելով, որ ոչ թե «Վասն հաւատոյ»-ն է համառոտված Վարդապետությունից, ինչպես «կարծել» է Ժ. Գարիտը, այլ ընդհակառակը, Վարդապետությունն է ստեղծվել «Վասն հաւատոյ»-ի հիմքի վրա: Նրանք նույնիսկ հավաստողության նշան են դնում այդ երկու դավանաբանական երկերի միջեւ, որոնք ծավալով իրար հարաբերում են այնպես, ինչպես մեկը՝ քանակին:

Ագաթանգեղոսի վերջնական, կանոնական խմբագրության ժամանակի վերաբերյալ բանասիրության մեջ այժմ տիրող կարծիքը պարզ է մեկին ձեռակրպել է Ա. Տեր-Ղեւոնդյանը, որի վաստակն արդի ագաթանգեղափոխության մեջ անուրանալի է. «V դարում գոյություն է ունեցել Ագաթանգեղոսի երկու խմբագրություն: Դարի առաջին կեսում կազմավորվել է այն ինչ խմբագրությունը, որն ինչ-ինչ պատճառներով դուրս է մղվել ասպարեզից: Հարթել է դարի կեսերին կազմավորվածը, որը Ն. Մառի է. Ն. Աղոնցի արտահայտությամբ՝ կարելի է իրոք համարել ագաթյան եկեղեցու խմբագրություն»:

Բայց ինչպե՞ս կարող է ընդամենը 12 էջ ծավալ ունեցող «Վասն հաւատոյ»-ն նույնպիսիք այսօրվա մեր ունեցած Գր. Լուսավորչի Վարդապետության հետ, որը 232 տպագիր էջ ծավալ ունի եւ կազմում է Ա-

գաթանգեղոսի Պատմության կեսից ավելին: Պարզվում է, որ այդ մի քանի էջանոց Վարդապետություն կոչվածը ժամանակի ընթացքում անել-ընդարձակվել է հայախոսական գրականությունից քաղվածքներով վերաշարադրումներ անելու հաշվին: Նման բացատրությունը չի կարող բանալ իր համարյալ, որովհետեւ ագաթյան եկեղեցու կանոնական խմբագրությունն անելով՝ բանասիրության մեջ հասկանում են Ագաթանգեղոսի հենց այն վերջնական խմբագրությունը, որն այլեւս անձեռնմխելի է մնացել V դ. կեսերից ի վեր եւ հետագա դարերում չի ենթարկվել փոփոխության - այսպես չէր կոչվի կանոնական, էլ ո՛ր մնաց, թե աճեր քսանապատիկ ծավալով: Մեզ համար պարզից էլ պարզ է, որ Վարդապետությունից առաջ ոչ մի «Վասն հաւատոյ» էլ չի եղել, եւ որ Գր. Լուսավորչի Վարդապետությունն իր այսօրվա ծավալով գոյություն ունեւր V դ. կեսերին եւ դրանից էլ առաջ:

Հարուսակությունը՝ էջ 4

Սկզբը՝ թիվ 14

ԿՅՆՆԵՐ ԴՆՆՆՆԵՐԻ ԸՆՏՐՈՒՄՆԱԼ ՈՐՈՇՈՒՄ

Տարիներն արագ են անցնում: Լավ է, որ երիտասարդն անորոշ, երկար ժամանակ չմնա խաչմերուկի վրա: Համապատասխան իր կոչմանն ու պատվախնությունը՝ ընտրի մի խաչ՝ Եկեղեցու կողմից առաջարկվող երկու ճանապարհներից, եւ Զորաստիկ հանդեպ վատահուլաճ՝ առաջ ընթանա: Թող խաչելության ճանապարհին հետեւի Զորաստիկ, եթե ուզում է ուրվախաչի հարկությունը: Երկու ճանապարհների մեջ էլ թույն կա, սակայն, երբ մեկը Աստծուն մոտ է գտնվում, քաղցր Հիսուսն այդ թույնը քաղցրացնում է:

Երբ մարդը դառնում է երեսուն տարեկան, որոշվածն հարցում սկսում է դժվարանալ: Ի՞նչ որքան անցնում են տարիները, այնքան ավելի է դժվարանում: Երիտասարդին ինչ ճանապարհ էլ ընտրի, հեշտությամբ է հարմարվում: Մեծահասակն ա մեն ինչ բանականությամբ է քննում. ձեռն վորվել է նրա բնավորությունը եւ դժվարությամբ է փոխվում: Եվ տեսնում եւ, որ

ԶՐՈՒՅՑ ՀԱՅՐ ՊԱՐԻՍԻՈՍԻ ՀԵՏ ԸՆՏԱՄՆԵԿԱՆ ԿՅԱՄՆՔ

Նրանք, ովքեր կարգավորում են իրենց կյանքն ավելի փոքր տարիքում՝ ընտրելով կա՛մ ամուսնական, կա՛մ վանական կյանք, մինչեւ ծերություն պահպանում են երեխայի պարզությունն ու հեշտությամբ են միավորում: Մի զույգի եմ ճանաչում, որ ամուսնացել էին փոքր տարիքում: Ինչպես որ խոսում էր ամուսինը, այդպես խոսում էր նաեւ կինը, ինչ որ անում էր ամուսինը, անում էր նաեւ կինը: Զանի որ ամուսնացել էին փոքր տարիքում, մեկը մյուսի բոլոր սովորությունները վերցրել էին՝ թե՛ խոսքում եւ թե՛ վերաբերմունքում:

Մաժնե ասում է. «Զանի դեռ փոքր ես, կա՛մ ամուսնացիր, կա՛մ վանական դարձիր»: Մասնավորաբար առջինը լավ կլինի, որ մինչեւ քսանինիս տարեկանը որոշի, թե ինչ ուղի է ընտրելու: Զանինիս տարեկանից հետո սկսում է մի քիչ դժվարանալ նրա կյանքի կազմակերպումը, որովհետեւ ստանում է, թե ինչպես պետք է ենթարկվի: Ի միջի այլոց, ինչքան որ մեծանում է, այն քան տարօրինակություններ է ձեռք բերում, եւ ո՛վ նրան արդեն կնության կանչի: Բացի դրանից, պատկի մեջ եւ գլխավորաբար պաշտպանություն է փնտրում եւ ոչ թե ընտանիք ստեղծելը:

Նկատելի է, որ ով շարունակ ուշացնում է ամուսնությունը, տարիներն անցնում են եւ փնտրում ու չի գտնում համապատասխան մարդուն: Երիտասարդ ժամանակ ինչն է ընտրում, իսկ երբ մեծանում է, ու ինչն են իրեն ընտրում: Դրա համար ա մուսնության հետ կապված երբեմն խենթություն է անհրաժեշտ, այսինքն՝ որոշ քան տարեկան, որոնք եական չեն, որովհետեւ երբեք ինքնավար չէ, որ ամեն ինչ լինի այնպես, ինչպես պատում են:

Մի անգամ անձերն է գալիս, հետո ուժ գին հեղեղ է սկսվում: Մի խնթ է մի ի

մաստուն ցանկանում են մյուս կողմն անցնել: Իմաստունն ասում է. «Երբ անձերը դադարի, ջուրը կանգի, նոր կանցնեն»: Ինչեթ չի սպասում եւ անմիջապես մյուս կողմն է անցնում: Հազուադեպ մի փոքր թորչվում են, սակայն անցնում է ուժած տեղը: Իսկ անձերը, փոխանակ դադարելու, ավելի է ուժեղանում: Անձերը աստու կացավ, եւ իմաստունը չկարողացավ մյուս կողմն անցնել, որովհետեւ անցնելու համար այլեւս վաղանգավոր է:

Կան մարդիկ, որոնք հպարտ են եւ աստեղ, այդ պատճառով էլ Աստված նրանց չի օգնում: Որոշ մարդիկ էլ տարիներ շարունակ գալիս են ինձ հարցնում են. «Հայր, Աստված ինձանից ի՞նչ է ուզում»: Այնպես է ստացվում, որ ասես Աստված նրանց խրիքն ունի: Ո՛չ վանական դարձան, ո՛չ էլ ամուսնացան: Կարծես ոսկուց պատրաստված լինեն: Ուրիշները հարցնում են. «Հայր, ի՞նչ անեմ, դառնա՞մ վանական, թե՛ ամուսնանա՞մ, ասա՛ ինձ, որ ճանապարհն ընտրեմ»: Նրանք հարցնում են. «Դու ի՞նչ ես ուզում»: Ասում են՝ «Ե՛վ մեկը, ե՛ւ մյուսը»: Երկունս էլ ցանկանում են: Եթե նրանք ասեմ իմ կարծիքը, օրինակ, որ այսինչ մարդը ամուսնական կյանքի համար է, եւ նա էլ ամուսնանա, ապա կարող է այդ կյանքի մեջ հանգիստ գտնի եւ հետո գա ու ասի. «Դու՛, ասացիր, որ այս ճանապարհն ընտրեմ», եւ այժմ տանջվում է:

- Հայր, ինչպե՞ս կարող է դա պատահել:
- Ենթադրենք՝ մի երիտասարդ ամուսնական կյանքի կոչում ունի, բայց մտածում է նաեւ վանական կյանքի մասին: Եթե ուշադիր չլինի՝ գեղեցիկ ընտանիք ստեղծելու համար, եւ հետագայում խնդիրներ ի հայտ գան, եւ այդ խնդիրներն Աստծուն հանդեպ հավատքով չդիմագրավի, ապա այդ դեպքում չարը գանազան մտքերի մի

ջոցով կպայքարի նրա դեմ: Նրան կասի. «Դու վանական կյանքի համար էիր, սա կայն, քանի որ ամուսնացել ես, տեղին է, որ այդ ամենը կատարվում է քեզ հետ», եւ նրան օր ու փշեր հանգիստ չի թողնի:

Կան մարդիկ, որ չգիտեն, թե ինչ են խնդրում: Տարիներ առաջ այստեղ եկել էր մի աղջիկ եւ ինձ ասում էր. «Հայր, չեմ կարողանում որոշել, թե որ ճանապարհն ընտրեմ: Ուզում եմ ամուսնանալ, սակայն մտածում եմ նաեւ վանական կյանքի մասին: Ի՞նչ անեմ»: Ես պատասխանեցի. «Տես, թե ինչում ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուսնությունը, ինչպես ես քեզ ավելի հարմար գտնում, այն էլ արա»: Աղջիկն ասաց. «Չգիտեմ, սակայն երբեմն ինձ թվում է, որ ավելի յառաջ հավանք ունեցի ամուսնությունը: Հայր, խնդրում եմ, դու ասա, թե ինչ ես անեմ»: Պատասխանեցի. «Զանի որ տեսնում ես, որ ավելի շատ հավանք ունեցի ամուս

ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ

ԼԱՐԱՎԱՐ Գ ԿՐԵՏՎՈՐ (1734-1736)

Ժամանակները տազանապալի էին: Բոլորն սպասում էին պարսկական արշավանքին: Ամենուրեք փայտատակներ էին՝ պարսիկներից սարսափահար եղած: Նույնիսկ Նոյեմբերի 13-ին Սբ. Գայանեից Աբրահամ Կրետացու հետ միասին վերադարձող միաբանները կարողացան վանք վերադառնալ՝ բազում աղաչանքով եւ հինգ ոսկի տալով: Հարկավոր էր շտապ կատարել կաթողիկոսի ընտրությունը, եւ միաբանները միակարծիք հարմար գտան Աբրահամ Կրետացուն, չնայած նա ընդամենը երեք ամիս էր, որ գտնվում էր Մայր Աթոռում: Կրետացին համաձայն էր: Նա չէր կամենում հայրապետական բեռի տակ մտնել: Միաբանները, ի վերջո, կառավարության միջոցով գործը հաջողեցին: Աբրահամ Կրետացին այլեւս չէր կարող չհնազանդվել պետական հրամանին: Կրետացուն հինգ-վեց վարդապետներով տարան Երեւան, որտեղ նա փորձ արեց հրաժարվել կաթողիկոսությունից՝ պատճառաբանելով, թե անկարող է եւ էջմիածին օտար: Սակայն Երե-

ւանի թուրք կառավարիչը որոշեց, որ Աբրահամ Կրետացին լի-նելու է կաթողիկոս: Եվ դա եղավ 1734 թ. Նոյեմբերի 14-ին, այսինքն՝ Աբրահամ Խոջաբեցու մահվան չորրորդ օրը: Մարգիս Սարաֆյանը գրում է, որ ինքն է եղել Աբրահամ Կրետացուն ընտրության համար հարմար թեկնածու առաջադրողը՝ չնայած որոշ սինդակներին էր դեմ լինելու: Թեեւ Աբրահամ Կրետացին իր գրած պատմության մեջ ո՛չ Սարաֆյանին է հիշում եւ ո՛չ էլ՝ ընդդիմադիր միաբանների: Ուստի ճիշտ է Մ. Օրմանյանը, որ շատ էլ վստահելի չի համարում Սարգիս Սարաֆյանի տեղեկությունները: Մայր Աթոռի միաբանները միաձայն ուրոշեցին Կրետացուն կաթողիկոս ընտրել, որը տեղի ունեցավ 1734 թվի Նոյեմբերի 24-ին՝ Հիսնակաց կիրակի օրը: Նոյեմբերի 25-ին արդեն Աբրահամ Կրետացին եպիսկոպոսական ձեռնադրու-թյուն է կատարում, որոնց մեջ էր Սարգիս Սարաֆյանը: Սարգիսը վանքում մնաց մինչեւ 1735 թվի գարունը:

Շանր էր կացությունը: Փողի մեծ պակասություն կար, Նադիրը պաշարել էր Գանձակը, իսկ օսմանյան վեզիր Զոփորյուկ Աբդուլլահ փաշան Ամիդից մեծ բանակով շարժվում էր դեպի Բայազետ եւ Կարս: Նադիրն իր արշավանքը հաջողությամբ ավարտեց 1735 թվին: Արարիկն Գանձակից արշավեց Կարս՝ Լոռու եւ Ղազարի վրայով, սակայն պարենի եւ դարմանի պակասի պատճառով գնաց Արարատյան դաշտ: Կաթողիկոսը որոշեց Նադիրին ընդառաջ գնալ: Մայիսի 27-ին նա Էջմիածնից մեկնում է ընծաներով, ամենայն պատրաստությամբ եւ Հովհաննականյանը գիշերելով՝ հաջորդ օրը հասնում է Նադիրի բանակատեղի՝ Ապարանի մոտ գտնվող Շիրազուկ կոչված գյուղ: Մայիսի 29-ին նա երկրպագում է Նադիրին, որը նրան սիրով է ընդունում՝ զինվորական պատիվներով: Երեք օր պահում է մոտը՝ դարձնելով իր սեղանակիցը, ուրբաթ օրը նրան արձակում է, իսկ մայիսի 31-ին բանակ դնում Էջմիածնի մոտ: Կաթողիկոսն անմիջապես դուրս չի գալիս նրան դիմավորելու, ինչն առաջ է բերում Նադիրի զայրույթը: Կաթողիկոսը վախենում է, որ որոշում այցելել Նադիրին: Նա փորձում է իր չգալը բացատրել տեղական սովորույթներին ծանոթ չլինելով եւ հայտնում, որ պատրաստ է պատիժը կրելու: Նադիրը մեղմանում է, առավել եւս, որ ինքն էր հաստատել Աբրահամ Կրետացու կաթողիկոսությունը: Մահվան սպասող կաթողիկոսին խալաք են հագցնում: Նադիրն առաջադրում է, որ կաթողիկոսը գնա ու կաթողիկոսությունը իրեն հանդիմանալով չի մարտնչում: Կաթո-

ղիկոսը եկեղեցական թափուրով առաջնորդում է Նադիրին Մայր Աթոռ, նրան բացատրություններ տալիս եւ Նադիրի հրամանով ժամեղություն անում: Կրետացին անգամ բանախոսում է թուրքերին: Նադիրը, երբ տալով, գոհունակությամբ մեկնում է՝ խոստանալով հատուցել վանքի արտերին պատճառած վնասը: Հաջորդ օրը Նադիրն իր ավագանուն ուղարկում է վանք տեսնելու, ինքն էլ կրկին այցելում է վանք, մեծարվում կաթողիկոսի կողմից եւ իր հերթին քաջալերում նրան, որ նա պատերազմներից չվախենա: Նադիրն այս անգամ հաստատվել էր Փարաբարում, ուր հունիսի 3-ի երեկոյան կաթողիկոսը գնում է նրան այցելության եւ մատուցում նվերներ: Հունիսի 7-ին Զոփորյուկ փաշան իջնում է Եղվարդի դաշտ, իսկ Նադիրը, կանանցն ուղարկելով Թավրիզ, բանակ է դնում Ախիթեփեում: Հաջորդ օրը ճակատամարտն սկսվում է, եւ Նադիրը, օգտագործելով իր հարմար դիրքը, փայլուն հաղթանակ է տանում՝ ընդամենը 18000 զինվորով կոտորելով 40000 թուրք ասկարի, այդ թվում՝ նաեւ՝ հրա-մանատար վեզիրին, Սարը Մուսթաֆա զորավարին եւ երկու այլ փաշաների: Ոմանք, իբրեւ հաղթանակի օր, նշում են հունիսի 14-ը: Կաթողիկոսը հունիսի 10-ին մեկնում է

Եղվարդ՝ շնորհավորելու Նադիրին՝ հաղթանակի առթիվ: Դաշտը ծածկված էր դիակներով: Մի կիսամեռ հայի գրաստով տանում է Աշտարակ եւ մյուս օրը վերադառնում Էջմիածին ու տեսնում վանքին ապաստանած շատ վիրավորներին: Կաթողիկոսը կարագորում է բոլոր վիրավորներին՝ հայ, թուրք թե հռոմ, խնամք տանել: Նադիրը պաշարում է Երեւանը, իսկ ինքը բարձրանում Գեղարդի եւ Շաղկաձորի բարձունքները՝ հանգստանալու: Նա Եղվարդի կողմերը վերադառնում է միայն Աստվածածնի բարեկենդակին, այլ խոսքով՝ օգոստոսի 10-ին: Իր մոտ է հրավիրում կաթողիկոսին, դարձնում սեղանակից, սակայն կաթողիկոսը պահքի պատճառով միայն մեղր եւ քաղցրավենիք է ուտում, ինչը ստիպում է Նադիրին իր առջեւ դրված փաղից մի աման լցնել տալ ու նրա հետ դնել, երբ նա նավակատիքի շաբաթ օրը, այսինքն՝ օգոստոսի 16-ին, վանք է վերադառնում: Երբ Նադիրը գնում է Կարսը քաջալերելու, կաթողիկոսը նրա հանձնարարությամբ հիշատակի գմբեթ է կառուցում Եղվարդի բլրի վրա, որտեղ հաղթանակի օրը գտնվել էր Նադիրի վրանը: Պարսկական արվեստից ստիպեց թուրքերին հաշտություն խնդրել: Հաշտությունը կնքվեց 1735 թվի սեպտեմբերին, որով կողմերի միջեւ նախկին սահմանը վերականգնվեց, եւ Երեւանն անցավ պարսիկներին: Նադիրը եւ Աբրահամ Կրետացին խիստ մտերմացան: Երբ Նադիրը Կարսի պաշարումը վերացրեց եւ Երեւանը գրավեց, ուղեւորվեց Տիֆլիս ու իր մոտ հրավիրեց կաթողիկոսին: Կրետացին մեկնեց հոկտեմբերի 1-ին եւ 27-ին տեղ հասավ: Նադիրը նրան հայտնեց, որ կաթողիկոսի իր լուրջ խնդրով համար կարող է ամեն ինչով դիմել եւ շատ հրովարտակներ տվեց նրան՝ թվով 35-ից ավելի: Շարունակությունը՝ էջ 4

ԹՈՐՈՍ ԶՈՒՐԱՅԵՐ

Քրիստոնեական սրբազան պաշտամունքում ամենագլխավորը սբ Պատարագի խորհուրդն է, որը հաստատել է Հիսուս Քրիստոսը, եւ ամեն հավատացյալ պարտավոր է ժամանակ առ ժամանակ անձամբ մասնակցել Պատարագին՝ ներկա գտնվելով խորհրդին, եւ ճաշակել Տիրոջ Սարմին ու Արյունը, այն է՝ հաղորդվել: Քրիստոսը, առաքյալները եւ Հնդհանրական Եկեղեցին պահանջում են, որ յուրաքանչյուր հավատացյալ մասնակցի այդ մեծ խորհրդին՝ ստանալով այն շնորհները, որոնք անհրաժեշտ են իր փրկության համար: Սբ Պատարագը քրիստոնեական սրբազան պաշտամունքի կիզակետն է՝ կենտրոնը, որովհետեւ լինելով քրիստոնեական ամենաին պարողությունը՝ իր մեջ ամփոփում է քրիստոնեական հավատքի ամենաեական մասը, բոլոր այլ հասարակաց աղոթքների ընդգրկմամբ եւ նրանից, եւ բոլոր հասարակաց աղոթքների սկզբունքներն ու հորիզոններն այնտեղ են գտնվում: Դրա համար էլ եկեղեցու եւ հավատի միություն կենտրոնն է համարվում է սբ Պատարագի խորհուրդը, որով միմյանցից հեռացած քրիստոնյաները՝ անկախ ի-

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՍՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Երուսաղէմ, տպարան Սբ Յակովբեանց, 1959 թ.
Մասնակի կրճատումներով եւ արեւելահայերենով (փոխադրումը՝ Ղեւոնդ քին. Սարխյանի) վերահրատարակումը՝ Կոտայքի թեմի, 2012 թ.)

թեմացալիս պատկանելու-թյունից ու տարբեր լեզուների կրող լինելուց, անկախ բնակության վայրից, Հիսուս Քրիստոսի եղակի այս Պատարագի շնորհիվ միաբանվում են՝ Բարձրալիկ երկրպագելու համար: Այս պատճառով էլ սբ Պատարագի խորհուրդն այդքան կարեւոր մեր պաշտամունքի մեջ, ուստի պարտականություն ունենք Պատարագի խորհուրդը մատչելի եւ օգտակար դարձնել ժողովրդի համար: Մեր խնդրանքն է առ Աստված, որպեսզի Տերն օրինի այս փոքրիկ ձեռնարկը՝ գերծ պահելով վրիպակներին եւ մարդկային թերություններին, եւ տա գորու-նային՝ լուսաբանելու իր այս երկ-նային ճշմարտությունը՝ «ի փառս մեծի Անուան Իւրոյ եւ ի շնու-թիւն հաւատացելոց Երիստոս»:

ՏԵՐ ՈՒՄՏԻ ՊԱՏԱՐԱԳՆԵՐԸ՝ ՆՈՐ ՈՒՄՏԻ ՊԱՏԱՐԱԳԻ ՄՏՎԵՐ

Մեր Նախահայրերի անկումից հետո մարդկանց աստվածաշ-

տության ամենակարեւոր մասն էր կենդանիների, մինչեւ իսկ սարդերի գոհը, որը Նադիրն էին Աստծոն՝ իբրեւ քավության պարագ: Նրա ցատումը իրենցից հեռացնելու համար: Նույնիսկ խորայնացիների համար առանց աստվածապաշտությունը: Սրանից հետեւում է, որ մարդը բնական միտումն է պահանջ է ունեցել Աստծուն արյունալից գոհ մատուցելու: Այդ միտումն առաջ է եկել նրա բնության ապականացու լինելով՝ սկզբնական մեղքի պատճառով: Զանի որ ամեն մարդ, երբ գոհ էր մատուցում, նախ խոստովանում էր իր մեղքերը, իր մահվան արժանի լինելը եւ իր փոխարեն մեկ այլ կենդանու արյունը թափում՝ նվիրելով այն Աստծուն՝ այդպիսով իրեն ազատելով մահվանից: Բոլոր ազգերի համար էլ Պատարագի նշանակությունն այս է եղել. եւ հրեական գոհաբերություններն էր, որոնք տօնորկնում էին աստվածային հայտնությանը, կա-տարվում էին այդ նշանակու-թյամբ: Ուստի գոհ մատուցելու

պահանջը մարդկային անկալ բնության հետեւանքն է: Կարելի է առարկել, թե՛ հասկանալի է, որ մարդ արարած մեղքի գիտակցության հետեւանքով իր հոգեւոր շփոթու-թյունն ամրոցելու եւ իրենից մահ-վան պատիժը հեռացնելու հույ-սով է այս տեսակ միջոցների դի-մում: Սակայն Աստված ինչպե՞ս պետք է ընդունի ուրիշ՝ փոխա-նորդ կենդանու արյունը՝ մահա-պարտ մարդու փրկության փո-խարեն: Կարող ենք այստեղ ասել, թե Քրիստոսից առաջ կատարված բոլոր գոհաբերություններն Աստ-ծուն համար այնքանով էին ընդու-նելի եւ այնքանով մարդուն նպա-սակահարմար, որքանով նրանք հանդիսանում էին Երիստոսի մահվան Նախատիպ եւ Նախա-գաղափար, եւ Աստված այս ամե-նը հաստատել էր, որպեսզի ա-նց հասնեցին հանցավոր Ադամի մա-տուցելով, անմեղ երկրորդ Ադա-մի պատկերը մատուցելու Բարձ-րալիկ Աստծ գահին եւ տվեցա-նա անկարելի Քրիստոսի՝ խա-

չի վրա կատարած ահեղ Պատա-րագը, որը պիտի կատարվեր Գողգոթայի վրա: Ս. ՀԱՐՈՐԱՌԹՅԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ Ավագ Հինգշաբթի՝ երեկոյան, Քրիստոսն աշակերտների հետ հավաքվել էին Վերնատանը՝ հրեական ամենաշատախոր տո-նը՝ Չատիկը կատարելու համար: Այդ տոնը Հին Կտակարանում Հի-սուս Քրիստոսի մահվան Նախա-տիպը եւ տվեցն էր: Այն հաս-տատվել էր ի հիշատակ Եփա-տոսից խորայնացիների ազա-տագրման: Շարունակությունը՝ էջ 6

ԱԳԱԹԱՆԳԵՂՈՍԻ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԵՐ ԵՎ ՀԻՆ ՎՐԱՅԵՐԵՆ «ՎԱՄՆ ՀԱՎԱՏՈՅ» ԴԱՎԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՐԿՐ

Սյիգրը՝ էջ 2

Իսկ վրացի անհայտ թարգմանիչը, ավելի ճիշտ՝ «Վասն հաւատոյ» երկը կազմող անհայտ մատենագիրը, մինեւոյն է՝ հայ թե վրացի, օգտվել է Ագաթանգեղոսի ամբողջական Պատմությունից եւ ոչ թե սոսկ միայն ս. Գրիգորի Վարդապետությունից: Ժ. Գաբրիել կազմած համեմատական տախտակից ցայտուն երեւում է, որ «Վասն հաւատոյ»-ում բաղադրություններ կան ոչ միայն Վարդապետությունից, որն Ագաթանգեղոսի Պատմության երկրորդ գիրքն է, այլեւ Պատմության առաջին գրքի 81-85 (IV, 1), 254 (III, 2) պարբերություններից, ինչպէս եւ Ագաթանգեղոսի երրորդ գրքի 756 պարբերությունից (II, 3): Ի լրումն սրա՝

մենք պարզեցինք (տե՛ս ստորեւ), որ «Վասն հաւատոյ»-ի II, 3, X, 4 եւ 11 հատվածներում քաղումներ կան Նաեւ Ագաթանգեղոսի առաջին գրքի համապատասխանաբար 253-254, 80 եւ 79 պարբերություններից: Ավելի՛ն՝ վրացերեն բառացի թարգմանված եւ օգտագործված է Ագաթանգեղոսի Պատմության վերջում գետեղված հավատո հանգանակի թվով քսան կանոնների մեծ մասը՝ N 1-11 եւ N 18 (Տփղիս, 1909 թ. էջ 472-474): Այլեւս տարակույս չի մնում, որ անհայտ մատենագիր-թարգմանիչ ձեռքի տակ եղել է ոչ թե սոսկ ս. Գրիգորի Վարդապետությունը, այլ հենց մեր այսօրվա Ագաթանգեղոսի ամբողջական Պատմությունը՝ եզրափակիչ հավատո հանգանակի հետ միա-

սին: Այնպէս որ՝ տվյալ դեպքում որեւէ խնդիր չկա Վարդապետությունն Ագաթանգեղոսից անջատելու եւ վրացերեն «Վասն հաւատոյ»-ի հետ առանձին հարաբերելու համար: Այս պարագան ինքնին լիովին բավական է՝ հիմնովին հերքելու «Վասն հաւատոյ»-ն Վարդապետության նախաբանի եւ սկզբնաղբյուր հռչակելու փորձերը:

Եթե մի վայրկյան եւ միայն մի վայրկյան ընդունենք, որ Վարդապետությունից առաջ գոյություն է ունեցել ինչ-որ «Վասն հաւատոյ», ապա դրանից չի՝ հետեւում արդյոք, որ խառնիխուռն եւ կամայական կերպով քաղագրելու պատիվն այս անգամ տրիպլիս պետք է վերագրենք ս. Գրիգորի Վարդապետության հեղինակին, որը, իբր, ենթադրյալ «Վասն հաւատոյ»-ից բազմաթիվ պարբերություններ ու հատվածներ քաղել եւ միտումնավոր կերպով ետ ու առաջ դասավորելով՝ կցմցել է իրար: Եվ իսկապէս, երկուսից մեկը՝ եթե «Վասն հաւատոյ»-ի անհայտ մատենագիրը չի խառնել քաղագրած հատվածները,

ապա այդ դեպքում խառնաբաղ անողը Վարդապետության հեղինակն է:

Այնինչ Գրիգոր Լուսավորիչը, տվյալ դեպքում ինքը՝ Վարդապետության հեղինակը, Աստվածաշնչից համառոտել է Վարդապետությունը, եւ այն էլ ոչ թե դեպք-դեպից ծայրաքաղ է արել, այլ պարզեցրած վերապատմել՝ «Խստակապատում» է արել. «Ոչ եթե ծայրաքաղ ինչ արարեալ օղաբան կամ տրվարս խոսեցաւ (ս. Գրիգոր - Ա. Մ.), այլ յստակապատում արարեալ ուսուցանել ամենեցուն»։ Ի սկզբանց անտի սկզբն իրարեան, յաշխարհահամար յաշխարհապատում արարչութենէ անտի, մինչեւ ի բուն սրբոցն պատգամախոսացն Աստուծոյ, [...] եւ զարանցս աստուածափրաց ըստ քրիստոսաւանդ իրահանգեցուն ի ճշմարտութան, զայր իւրաքանչիւր աստուածամուխ կենօք եւ վաստակաւոր հոգեւոր վարուք իւրով, հանդերձ վկայութեամբ զվի մի ոք ի նոցանէ առանձինն յականջ յանուանէ ծանուցանել» (ՏՄ 723-724): Ավելի վաղ՝ Առաջին

գրքի վերջավորության մեջ եւս (§252), ս. Գրիգորն իր շուրջը խոնկած հայ բազմությունը խոստանում է պատմել աշխարհի արարչագործությունից մինչեւ Աստծո Որդու երկրորդ փառավոր գալուստն ու ահեղ դատաստանը, եւ դրանով իսկ ընթերցողը դյուրավ պատկերացում է կազմում նրա առաջիկա Վարդապետության թե՛ Նյուբի ու ծավալի եւ թե՛ բուն աղբյուրի մասին. «Սկզբն արասցուք ձեզ պատմելու զվաճալ արարչութեանց, թե զհա՛րոգ բարի աշխարհս ստեղծաւ ի բարերարէ անտի, թե զհա՛րոգ վարեցան կարգը աշխարհիս. [...] թե զհա՛րոգ եկն Որդին Աստուծոյ մարմնով յաշխարհի անարգութեամբ. թե զհա՛րոգ գալոց եւ ի վախճանի նովին մարմնով եւ փառօք Յօր, եւ վասն լինելոց բարեացն եւ հանդերձեալ դատաստանին. [...] Չայս ամենայն կարգաւ մի ըստ միոյք ռոճով պատմեցիք» (իմում, Նույն միտքը Նաեւ §257):

Շարունակելի

Ալբերտ ՄՈՒՆԵՐԱՆՍ
Բաւասիրական գիտ. դոկտոր

ՀԱՅՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐ

ԱԲՐԱՀԱՄ Գ ԿՐԵՏԱԺԻ (1734-1736)

Սյիգրը՝ էջ 3

Նադիրը հաստատեց յոր գյուղերի՝ Էջմիածնի, Մաստարայի, Փանկանցի, Օշականի, Ղարալուի, Դիպալուի եւ Չեմբիղլայի (սա Նաեւ Քեշիշյանը էր կոչվում)՝ Մայր Աթոռին պատկանելը: Խորասան ըշվելիք 300 տոփոխեց ընդամենը կաթողիկոսի խնդրանքով մնաց իր տեղում, իսկ Խորասան փոխադրվելիք 300 արարացի ընտանիքի Նույնիսկ գոմշներ ու դրամ տրվեցին: Թուրքահայությունից ուխտի եկողները կամ առետրականները ազատ երթեւեկելու կոնդակներ ստացան, որոնք հաղորդվեցին Կարսի, Կարինի, Եվրոկիայի, Բայազետի, Վանի եւ Բաղեշի առաջնորդներին: Հրովարտակ տրվեց կաթողիկոսին, որ տեղերի կառավարիչներն առանց նրա գիտության իրավունք չունեն ժողովրդից նոր տուրքեր հավաքելու: Կաթողիկոսը ողջունում է Երեսնի փողերանցի բացվելը, քանի որ փողը խիստ պակասել էր: Կրեւացիս այնուհետեւ գնում է Սանահին, Հաղպատ ու Հաղարծին եւ վերադառնում Երեսն ու Էջմիածին: Հուտով Նադիրը նրան հրամայում է գալ Մուղանի դաշտ: Հաշվի չէր առել, որ եղանակը ձեռնային է, եւ վրանի տակ ապրելը՝ խիստ անհարմար:

Խնդիրը նոր գահակալ օծելն էր, քանի որ Թահմազը մտել էր կամ սպանվել աքսորում, իսկ նրա մանկահասակ որդի Աբասը Նույնիսկ մտել էր կամ սպանվել էր: Նադիրն ընդամենը խնամակալ էր, եւ գահը թափուր էր: Մուղանում շուրջ 100 հազար մարդ հավաքվեց: Կրեւացիս Մուղան հասավ 1736 թ. հունվարի 3-ին՝ 6 վարդապետի հետ միասին, որոնք միացել էին 1 քահանա, 2 սարկավազ, 1 գրագիր եւ այլ անձինք: Նա Էջմիածնից մեկնեց Խորվիրապի, Աստապատի, Երեւանի, Ագուլիսի եւ Դարաղաղի ճանապարհով: Նրան էլ եղեգլաւ տաղավար տվեցին: Հունվարի 6-ին կատարում է Շնկոյան տունը, իսկ Երասխի վրա՝

ջրօրինեցը: Ձնից նեղվելով՝ կամենում է Դիգակ գնալ, բայց լուր ստանալով Նադիրի գալստյան մասին՝ կրկին վերադառնում է Մուղան: Հունվարի 15-ին ներկայանում է Նադիրին եւ երեկոյան հրավիրվում խորհրդակցության: Գալիս են օտար հյուրեր, հունվարի 22-ին՝ Նադիրի եղբայրը՝ Իբրահիմ խանը: Նույն օրը Կրեւացիս նվերներ է ստանում Նադիրից, որ գարմանում է շատերին, որոնք գալիս են նրան շնորհավորելու: Փետրվարի 3-ին տեղի են ունենում բայրամի հանդեսները: Նադիրի կողմից պատգամավորներ են գալիս եւ ասում, որ Նադիրը ծերացել է, կամենում է գնալ Խորասան եւ աղոթքների մեջ անցկացնել կյանքը, եւ հարցնում, թե հրավիրյալներն ո՞րն են ուզում տեսնել երկրի կառավարիչ: Իհարկե, բոլորը կամենում են Նադիրին: Վերջինս երեք պայման է դնում. Եթե հին շահերի ցեղից որեւէ մեկը հայտնվի, նրա կողմը չանցնեն, իր մահից հետո իր ընտանիքի եւ զավակի հետ չթշնամանալ եւ սյունիների հետ կոնական հակառակություն չանեն: Փետրվարի 6-ին նա ձեւ առեց, թե չի ուզում երկրին թագավորել եւ ի վերջո տվեց իր համաձայնությունը:

Մուղանում Աբրահամ Կրեւացիս արժանացավ բազմաթիվ պատիվների եւս: Փետրվարի 10-ին Նադիրը հայտարարեց, որ իր եղբայր Իբրահիմը նշանակված է

Ատրպատականի, Հայաստանի ու Կրաստանի ընդհանուր կուսակալ, Մահմուդ խանը, որ մինչ այդ Ջերթաում էր, Երեսնի կուսակալ, եւ կաթողիկոսին հայտնվեց, որ նրանց հրաման է տրված նրա բոլոր առաջարկներն անխափան կատարել: Այդ հանդիսությունը ոմանք դնում են Նովրուզի տոնին, մինչդեռ Կրեւացիս պարզ գրում է, որ հանդիսությունները եղել են Ռամազան բայրամին: Իրոք, Նովրուզը զարնաւ գիշերահավաքարի օրն է եւ չէր կարող տեղի ունենալ փետրվարի 3-ին:

Փետրվարի 10-ից սկսում են նվերներ տալ, իսկ դրանց հետ էլ՝ գերիներ: Դրանցից 7000-ը վրացի ու հայ էին՝ խառն: Ոմանց կին էին տալիս, ոմանք՝ աղջիկ կամ տղա: Փետրվարի 21-ին կաթողիկոսին զգեստներ ու գուսի նվիրեցին եւ Նաեւ՝ ազնիվ մանտիլ, որն ըստ պարսից ծեսի՝ փաթեթեցին նրա վերադրին: Մյուս հայերին էլ են նվերներ տալիս, բայց քրիստոնյաներին գերիներ չեն տրվում: Փետրվարի 15-ին նվեր ստացածները ներկայանում են Նադիրին ու մաղթանքներ անում: Կաթողիկոսն ասում է «Հայր»-ը: Նույն օրը Կրեւացիս Նադիրից 7 ռաղամ է ստանում, որոնք փետրվարի 16-ին բերում է Ստեփան վարդապետը, եւ Նույն օրը՝ Երեկոյան, կաթողիկոսը դարձյալ հրավիրվում է հանդիպման՝ ողջերից հրաման եւ ողջույն ստանալու համար: Նադիրը նոր խոստումներ է տալիս՝ ասելով, թե վաղեմ էլ է իրենը, կաթողիկոսն էլ, ուստի կաթողիկոսը թող ոչ մի հոգս չունենա:

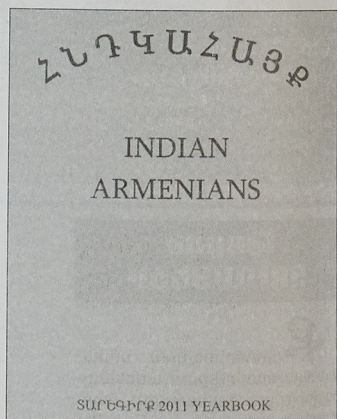
Փետրվարի 26-ին թագադրության օր էր նշանակվել, չնայած թագադրությունը մարտի 10-ին դնողներ էլ կան՝ որպէս պարսիկների տարեգույն, այսինքն՝ Նովրուզ: Սակայն պետք է հավատալ Կրեւացուն, որն անկաստուն էր: Նադիրը հատկապէս օտարագրիչներին ճանապարհեց եւ թագադրության ընտանեկան ձեւ տվեց: Գուցէ թե Նաեւ այն պատճառով, որ պարսիկ մեծ պալատություն էր առաջացել ոչ միայն Մուղանում, այլեւ մինչեւ Թավրիզ ընկած իրենց: Կաթողիկոսը պետք է մեկներ փետրվարի 16-ին, սակայն չկարողացավ:

Շարունակելի

Բաբկեն ՀԱՐՈՒՅԻՆՅԱՆ
ՀՀ ԳԱՄ թղթակից անդամ,
պրոֆեսոր

ԼՈՒՅՍ Ե ՏԵՍԵԼ «ՀՆԴԿԱՀԱՅՔ - 2011» ՏԱՐԵԳԻՐԸ

Կալկաթայի Հայոց մարդասիրական ճեմարանը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբրիել Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի օրինությամբ լույս ընծայեց «Հնդկահայք - 2011» երկնգու (հայերեն-անգլերեն) տարեգիրքը:

Տարեգրքի հիմնադիր-հրատարակիչն է հնդկահայոց հոգեւոր հովիվ, Հայոց մարդասիրական ճեմարանի կառավարիչ Խորեն վրդ. Հովհաննիսյանը: «2012 թվականը համայն հայության կյանքում նշանակալից էր հայկական տպագրության սկզբնավորման 500-ամյակով: Այն հնդկահայոց կյանքում նշանակալից էր Մադրասի նվիրված եւս երկու հոբելյաններով՝ Սբ Աստուծածինի եկեղեցու 300 եւ Մադրասում սկզբնավորված հայկական տպագրության 240-ամյակներով:

Ձանասիրությամբ եւ խնամքով կազմված հանրագիտարանային այս պրակը հնդկահայոց տպագրության ավանդույթների շարունակությունն է, որը համապարփակ ներկայացնում է տարվա համալսարանի անցուցանած ու Մարդասիրական ճեմարանի գործունեությունը, ձեռքբերումներն ու առաջընթացը:

Հնդկահայության փառավոր եւ հարուստ պատմության մասին հոռվածներ պարունակող տարեգիրքը հրատարակվել է Կալկաթայի Սբ Նազարեթ Մայր եկեղեցու վարչության հովանավորությամբ:

ԿԻՑ *սեպտեմբեր*

3. Գյր սուրբ, Եկեղեցին հավատում է, որ Աստծո նկատմամբ հավատի եւ բարոյականության միջեւ օրգանական կապ կա. յուրաքանչյուր մարդ ունի բնածին, բնական բարոյականություն: Ինչ առել է բնածին բարոյականություն:

– Բոլոր այն ազգերը, որոնք ունեն Աստծո՞ւ կողմից տրված պատվիրակները, հավատում են, որ իրենք Աստծո՞ւ, Արարչի կողմից են ստեղծված, ընդունում են, որ Աստված կյուֆից ստեղծեց մարմինը, բայց կենդանությունը, հոգին իրենցից փոխանցեց մարմինը: Հետևաբար որպես մասնավորապես Յոգու կողո՞ւ յուրաքանչյուր անձ ծննդյան իսկ վայրկյանից սկսյալ արդեն պիտի լինի այդ պայտվեց բարձր պահողը, եւ բարոյականությունն ուղեկից պիտի լինի մարդուն իր ողջ կյանքի ընթացքում:

- Որո՞նք են ավետարանական բարոյականության չափանիշները, եւ ինչո՞ւ այսօր մի շարք առաքելություններ եւ մարդուն մարդ դարձնող հատկանիշներ ժամանակավորեա են համար-

ՔՐԻՍՏԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲՎՐՈՅՎԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր հյուրն է Կոմիտաս վրդ. ԶՈՎՆԱՆՅԱՆԸ

վում: Բարոյականության չափա-
նիշները կարո՞ղ են ժամանա-
կապրեալ համարվել:

- Մատթեոսի Ավետարանում կա Զբիստոսի կի դարձվածքը, որտեղ էա հրաշալիորեն հայտարարում է. «Հզույն եղեք. զուցե մեկը ձեզ խաբի, որովհետեւ շատեղ կգան հմ անուով ու կանեն, թե՛ եւ ձե Զբիստոսը. եւ շատերիս կմոլորեցնեն» (ԻՂ 4-5)։ Այս դարձվածքն ինքնին մարգարեական է և Նաեւ տեղ օրերի համար։ Ո՛վ էր Զբիստոսը. Զբիստոս Նշանակում է Փրկիչ, Մեծիւ, Օծյալ, իւրեմն այսօր կան մարդիկ, որոնք իրենց որպէս «փրկիչ» են ներկայացնում, ուրովհետեւ փրկութեան գաղափար են բերում՝ սեռական շեշտադրելով. ասում են, որ եթէ դու ուզում ես առաջը ապրել, անայայման պիտի գտաղովես սեռական հարաբերութեամբ։ Եւ եւ ջո մարմնական «մեծիւսն»։ Ուրեմն իտեղում ենք. որ անէս կի ժամանակ

նակաշրջանում պիտի հայտնա-
վեն փորոքի, որոնք մարդուն պի-
տի փորձեն հեռացնել Աստուծոց։
Ս. Պողոս առաքյալի թղթերում
մենք հանդիպում ենք հրաշալի
դարձվածքների. ասվում է, որ ե-
թե չեք ուզում Աստծո արքայա-
թյունից դուրս գրվել, մի հետևեք
այն բացասական երեւույթնե-
րին, որոնք այսօր քարոզվում են։
Կորնթացիներին ուղղված առա-
ջին թղթում կարդում ենք, որ ա-
նկապներն Աստծո արքայա-
թյունը չեն ժառանգելու. «Մի
խաբվեք. ոչ պոռնիկություն, ոչ կռա-
պաշտներ, ոչ շևացողներ, ոչ ի-
գացողներ, ոչ արվամուլներ, ոչ
գողներ, ոչ ագահներ, ոչ հարբե-
ցողներ, ոչ բամբաստողներ, ոչ էլ
հափշտակողներ **Աստծո արքա-
յությունը չպիտի ժառանգեն**» (Ա
Կորնթ. 2 9-11)։ Շատ հետաքե-
լ թե՛ այդ ստորկանը նպատակ
ինչ է. Աստծո արքայությունն ունե-
ցող մեր առջեի փակվել։ Հետեա-
բար նրանք կարող են ամեն կեր-
պարով ներկայանալ, որովհետե-
ր չարի մթերոն է։ Չարը մարդ-
կան խաբեղին համար ամեն ձե-
ւով կարող է հանդես գալ։ Մենք
դա տեսնում ենք անպատշաճ
Զորհատոյի փորձության ժամա-
նակ... (տե՛ս Ղուկ. 7 1-13)։ Ինչ-
պես այսօր որոշ «բանաստեղծի-
հիներ» փորձում են մեզ տոկո-
նեցնել, որ քնական մարդը պետք
է լինի արվամուլ, լեսբոյի..., սա
խոսում է այն մասին, որ այդ կեր-
պարների փոցովը է ստատան
փորձում մեր ժողովուրդին հեռաց-
նել իր բուն հավաքանքը. ո՞ր ժո-
ղովրդին՝ հայ ժողովրդին, ու
շուտներեղը հայտարարում էին
Աստծո ընտրած ազգ, իսկ մեր
երկիրը՝ Աստծո ընտանավայրը։

- Հա՛յր սուրբ, փաստորեն սա-

տանայի ձեռագիրը չի փոխվել եւ
չի կարող փոխվել...

- Չի կարող փոխվել, ինչպես Աստծո կերպարը չի փոխվում հազարամյակների ընթացքում, այնպես էլ՝ չարի կերպարը:

- Հետեւաբար չեն կարող
փոխվել եւ ժամանակավրեպ հա-
մարվել բարոյականության չա-
փանկիչները, այնպես չէ՞:

- Քրիստոսն ասում է. «Չեկա վերացնելու, այլ լրացնելու, կատարյալ դարձնելու» (տե՛ս Մատթ. Թ 17): Սա խոսում է այն մասին, որ եթե ժամանակի ընթացքում որոշ ընկալումներ իրենց մեջ արդիականությունյան ծիրից ներս պարունակում էին՝ նաեւ նյարթւած քրիստոնեական արժեքներին չամպպատասխանող երեւոյթներ, քրիստոնեւթյունը եկավ այդ բոլորը բարձրացնելու այսպիսի մը աստիճանի, որտեղ անբարոյականութիւնը ոչ մի տեղ չուի, կամ անբարոյականութիւնն սկսվում է, երբ բացակայում են ներդամութիւնը, դիմացինն նկատմամբ հաւանութ. սերտ:

Մարդի այն է, ինչով իրեն ձե-
լավորում են: Եթե նրան ձեւավոր-
ում են բարոյական կերպարի-
ն ու դառնում է բարոյական կեր-
պար ե՛, հավանաբար: Բավական
է ամենահորաշալի կերպարին
դնեն անբարոյ միջավայրի մեջ,
այլա՜ 1-2 տարում նա կդառնա
այնպիսին, ինչպիսին իր կողքին-
ներն են: Այդ պատճառով ժողո-
վուրդն աւուրմ է. «Անս՛ ով է ըն-
տելո՛, ասեմ՛ ով են դու»:

- Հայր սուրբ, գաղտնիք չէ, որ գանգավածային լրատվության միջոցներն այսօր հրամցնում են բացառապես հոռի, ապականված բառեր. խղախուսում են ա-

մեն տեսակի շեղումները, անբարոյականությունը: Ի՛նչ ավեր կարող է գործել նման քարոզչությունը մարդկային հոգու վրա, որն Աստծո՞ւ կնիքն է կրում....

- Նայած թե այդ այդ ՉԼՍ կոչվածներից որիևս է ամեն-նաակտիվ ներկայությունը մարդկային կյանքում: Անշուշտ, ամենաակտիվը հեռուստացույցն է: Դժբախտաբար կան ուրիշ հեռուստաընկերություններ որոնց չարի, սատանայի սերմ-նացանները լինելուն են լուծված, որոնց պատրաստած հաղորդումներն անբարոյականություն են քարոզում: Ավետարանի մեջ նշվում է, որ մարմինը ոչ թե պոռնկություն, այլ Աստծո համար է, երբ ի Տերը՝ մարմնի համար: «Ով մերժեցնում է պոռնիկին, նրա հետ մի մարմին է դառնում... Եվ ով մերժեցնում է Տիրոջը, մեկ հոգի է դառնում նրա հետ» (Ա Կորնթ. 2 16 - 17): Դժբախտաբար այսօր մեր որոշ ՉԼՍ-ներ այնպիսի այլաբերություն են կրթում մեր նոր սերունդին, որ սարսափել կարելի է Մեքե ինքներս մեր ձեռքով անում եմ ամեն ինչ՝ մեր ժողովրդի բարոյական, հոգեբան արժեքները գոյապահան իջեցնելու համար, իսկ երբ ժողովուրդը չունի հոգեբան արժեք, ևս որեւէ սրբություն չունի, իսկ առանց սրբության չի կարող ո՛չ երկիր գոյություն ունենալ, ոչ գերագոյն սրբություն է, ո՛չ ընտանիք, իսկ տեւաբար չի կարող եւ ազգ գոյություն ունենալ: Այսինքն՝ մեքե լինելով այդպե անաղայելապա՛ծազերեի խամաճակները, մե՛ ձեռքերով իրականացնում են նույնս չափաբեր ծրագրերը:

Շարունակությունը՝ էջ 8

ԶՐՈՒՅԾ ՀԱՅՐ ՊԱՒՍԻՈՍԻ ՀԵՏ
ԸՆՏԱՄՆԵԿԱՆ ԿՅՎՆՔ

Սկիզբն՝ էջ 2

ՌԻՍՈՒՄ ԵՎ ԿՅԱՆՔԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄ

- Հայրի, շատ երիտասարդներ, երբ դեռ
են որոշել, թե որ ճանապարհը պետք է
ընտրեն, ղեկավարանում են իրենց ուսման
մեջ առաջ գնալ: Երանց շարունակ մտա-
հոգում է ընտրության հարցը եւ ընթերցա-
կանության վրա չեն կարողանում կենտրոն-
անալ:

- Երբ որեւէ երիտասարդ նման խնդիր տեսնի, եւ ասում են. «Գիտե՛ս, որ այստեղ ական էրե՛ս առնաւարաններ: Ուրեմն՝ յայտ հար ընդ զիդ այդպիսի մի առնաւարան մեջ, միւս երկուսն վերջացնես ուսումը: Զե՛ս ասում, որ մի խորով ուսնես այն հայրցոյք, որոնք եթէ վնասողուով են, այլ պահպանես առնաւարանում, մինչեւ վերջացնես ուսումը: Եթէ այդպէս ուշադրողութիւն չդարձնես թո ուսման ընթացքում, թո ընկերներդ կկարգապահուես իրենց կյանքը, կխաղաղվես եւ հետո կաղտնի կըլլես համար, որպէսզի դու էլ կանոնակարգես թո կյանքը»: Անիրա՛ծեշու է, որ երիտասարդները շատ ուշադիր լինեն, որովհետեւ դա մարդու թշնամի՝ սատառակի մեկնալովութիւն է, որպէսզի երիտասարդներ իր համար պատե՛րկ լիտուովորեն:

- Հայր, մի աղջկա ասացի. «Եթե մտա
ծում ես ամուսնության մասին, մի՛ սովո
րիր»:

տի կամ մի արհեստ սովորի, որովհետեւ նրա կյանքում կարող է այնպիսի իրավիճակ տեսնվել: Այդ դեպքերում հարկ է դնել **կարիքի ունենալ**: Մի անգամ իմ մի աղջիկ ասաց. «Մտածում եմ միանձնուհի դառնալ, սակայն շարունակ փոխում եմ իմըստ»: Նրան հարցրեցի. «Ո՞ր դասն ուսուցում ես»: Պատասխանեց. «Տասներկերորդ դասարանում, սակայն եմ ցանկանում սովորել»: Ասացի նրան. «Հե՛տ ցանկանում սովորել: Այդ դեպքում եկ ասեմ քո հորը, որ քեզ համար այծեր գնե՛ր առ մի հովվաշուն, մի սրիկ, որպեսզի վաճաղես եւ արաճեցնես նրանց: Եթ քեզ դուր է գալիս: Հետեւաբար, մի արհեստ սովորիր»: Պատասխանեց. «Հայր, այն բացելու, մինչեւ միանձնուհի դառնալու կամ ամուսնանալու որոշում կայացնելու մնամ վաճառում եմ սովորեմ խոնարհություն արվեստը»: Ասացի նրան. «Այն արվեստը կարող ես սովորել նաեւ քո տանը, եթե ուրախությամբ ես ընդունում այն ամենը, ինչ որ ծնողներդ ասում են: Ավագում վերջացրու դպրոցը, համալսարան ընդունվելու համար ընկություններից ու տուր եւ երբ վերջացնես, կստենանք թե՛ ինչ կանես»: Պատասխանեց. «Ի՜նչ!», սակայն հիկզ տարին շատ չէ՝ որոշում կայացնելու համար»: Ասացի. «Շատ է, սակայն ի՜նչ անես, բանի որ դեռ ոչինչ չես որոշել»: Աղջիկն ասաց. «Դրա համար ե՛ս եմ մեղավոր, բանի որ անկայուն եմ»: Պատասխանեց. «Ո՞ր պատճառով երբեք միայն իմիս չի թեքվում»:

ո՛չ մի կողմո, ո՛չ էլ՝ մյուսը»:

Նման դեպքերում պետք է ասե՛նք երեխաներին, որ ուշադիր լինեն եւ ժամանակն անկատարակ չանցկացնեն: Ուսման ընթացքում ինչքան կնքարժույր է ապրել հոգեւոր կյանքով, զննարկն դիպուկ, որը պարտադիր է, իսկ հետո... Աստված մեծ է: Այդ ժամանակահատվածում գտնեն մի լավ խոստովանահայր, որպէսզի իրենց օգնի, որ հեշտովայմ մի ճանապարհով կամ մյուսով չոգեւորվեն, քայց նաեւ չհուսափովէն: Լցվեն համբերութեամբ, որ պետք պարկուրեն ուսումը այդ ժամանակ այլեւս հասուն կերպով կարողանան որոշում կայացնել: Այդ դեպքում ավելի շատ նախապայմաններ կունենան այս կամ այն ճանապարհի համար եւ կանեն այն, ինչ որ կարծում են, որ լավ է Ուսնուն լիարժեք համար:

- Հայր, կան երեխաներ, որ իրենց դասերը չեն սովորում, որովհետև նախընտրում են հոգեւոր ուսումնասիրություններն ու պրոֆեսիան:

- Ո՛հ, կպետք է թողնեն դատերը: Թող իրենց դատերին զուգահեռ հայրաքաղաք կան գրեթե իցի որեւէ գրավարդ գործ կար անան, արդեն, խոսարկվեն, որպէսզի հո գետոր կյանքի մէջ էլ հաստատուն մնան: Երբ շատ դատեր ունեն, կարող են ընդիմ ջունկներ անել եւ աղորթել կամ սաղմոսներ կարդալ: Եթէ ուզում են որեւէ բան անել, հետազայի համար, ապա դա էլ չեն կարող ճիշտ անել, որովհետեւ կմտածեն ընթերցանութայան մասին, իրենց ուսման

ԱՅՆ ԺԱՅԶ ՀԵՆ զՆԱ ԵՒ ԱՐԴՈՂՈՒՆԵՐՈՒ ՈՂԻՆ
ՀԵՆ ԱՆԻ: ՄԻՆԷՆԵՐ, ԵՅԵՐ ԱՊՈՂՈՐՈՒ ԵՆ,
ՀՈՒՆ ԿՎԵՐԳՆԵՆ ԻՌԵՆ ՊԻԱՐՈՒՆ ԵՒ ԻՏՈՒՆ
ԿԱՆՆԵՆ ԱՅ, ԻՆՆ ՈՒՐՈՒ ԵՆ: ԵՆ, ԵՐԲ ԱՄՈՂ
ՋԱՐԱՆՈՒՄ ԷՒ, Ո՛Ղ ԱՐԴՈՐՈՒՄ ԷՒ, Ո՛Ղ Է
ԿԱԽԻՆ ԵՒ ԿԱԽՈՒՄ, ՆՈՒՏՈՒՄ ԻՆ ԱՅ, ԻՆՆ
ԻՆՃ ԱՄԽԱԻ ԱՅ, ՈՐԿՈՎԵՆԵՆ ՄՈՒՇՈՒՄ ԷՒ,
ՈՐ ԿԱՎԵԻ ԼԱՎ Է ԱՅՄՈՒ ՕԳՆԵԻ ԲԺԻՀԿՆԵՐԻՆ,
ՈՐԱՅԵԳՈՒ ՆՐԱՆԵ ԷՒ իՆՃ ՕԳՆԵՆ, ՈՐ ԱՄՈՂ
ՋԱՆԱՄ, ԻՍԿ ԻՏՈՒՆ ԱՆՃԱՆ ԱՅ, ԻՆՆ ՈՒՐՈՒ
ԷՆ: ԻՆՃ ՄՈՒ ՎԱՅԻԱ ԵՆ ԵՐԵԽԱՆԵՐ ԵՒ
ԳԱՆՎԱՏԱՎՈՒՄ, ՈՐ ԻՌԵՆԵ ԺՈՒՆԵՐԸ ՀԱՈՒ
ԵՆ ԱՄԽԱՐՈՒ, ՈՐ ԿԱՐԴԱՆ: ԵՅԵՐ ԵՆ Է
ԼՈՒՍՈՒ ՄՈՒՇԱՆ, ՀԵՄ ՕՂԻ:

Շարունակությունը՝ էջ 7

...Լազուր երկինք, երկնահաս լեռներ, հողակերտ տաճարներ ու կոթողներ, աստվածային խաղաղություն ու հանգստություն, մեր հոգիներում՝ Տիրոջ անսահման սերը, լույսն ու շերմությունը, մտերմությունն ու հարազատությունը, որ գոյություն ունի Փրկչի եւ փրկությունն ընդունող հավատացյալի միջե... Այնտեղ, ուր հնարավորություն ունենք խորհելու «այն բաների մասին, որոնք ճշմարիտ են, պարկեշտ, արդար, մաքուր, սիրելի, բարեհամբավ, առաքինի եւ գովելի» (Փիլ. Դ. 8-9)...

«Սիրելի» ուխտավորներ, բարի եկաք Արցախ աշխարհ: Ինչպես ասում են սուրբ հայրերը, եկեղեցին կենդանի է այնքան ժամանակ, քանի դեռ ունի ուխտավորներ: Ուխտավորը ճանապարհ է անցնում, դժվարությունների, նեղությունների դիմանում,

բայց արժանի է դառնում Տիրոջ ողորմությանն ու շնորհներին: Թող Աստված ձեր ուխտն ի կատար անի»,- օրհնելով Սբ Էջմիածնի քարոզչական կենտրոնի երիտասարդներին՝ մտադեպ Արցախի թեմի առաքնորդ Պարգեմ արք. Մարտիրոսյանը:

Ուխտ երդում է, խոստում, դաշխն՝ կնքված Աստծո եւ մարդու միջե: Ուխտի նպատակը մաքրագործելու միջոցով փրկություն, աստվածային շնորհներն է խոստման արժանի լինելը: Ենթադրյալ մարդ արարածի համար ուխտագնացություններն առիթ ու հնարավորություն են՝ քննելու ապրած կյանքը, վերադարձվելու այն, Տիրոջ հետ միանալու, ապրելու Նրա լույսի ու խաղաղության մեջ: «Ուխտագնացությունը երկրից դեպի Աստված հոգեւոր ճամփորդություն է՝ միջնորդված այն սրբա-

«ԻՆՉ ՄՈՏԵՅՈՐԸ ԱՊԱՆՎՈՒԹՅԱՆ ՊԻՏԻ ԲՆԱԿՎԻ...»

վայրերով, որոնք մեծ ուժով ու բուժիչ հատկություններով իրենց են ձգում գիտակից հավատացյալին: Դրանց միջոցով հավատացյալը խորհրդական ու աղոթական հայեցողությամբ անցյալը դարձնում է ներկա եւ հարողովում է այդ անցյալին՝ հոգու, սրտի եւ մտքի անդադարձունեքով: Ուխտավոր հավատացյալը մտքի եւ հոգու ներդաշնակությամբ, ինքն իր հետ հաշտ, Աստծուն տեսնելու ակնկալությամբ ու սպասումով պետք է ճանապարհ ելնի դեպի սրբավայր ու պետք է բացի սիրտն Աստծո առջեւ եւ սկսի մտերմիկ գոյաց՝ «ի խորոց սրտի խոսք ընդ Աստուծոյ»: Ուստի ուխտագնացությունը հայ մարդու անհատական կամ հավաքական կյանքի հոգեւոր դաստիարակման լավագույն միջոցառումներից է, որը դեպի հոգեւոր վերածնունդ տանող ճանապարհն է» (Մեսրոպ Եպս Չուլյան):

Երեք օրվա ընթացքում ԶԿ անդամներն այցելեցին Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի սրբավայրեր՝ հաղորդ դառնալով Նախկինների դարավոր ծառանգությանն ու սուրբ արժեքներին: Առաջին ուխտատեղին Հայրավանքն էր, որ գտնվում է ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի Այրիվան գյուղի իյուսիսարեւելյան կող-

մում, Սեւան լճի առափնյա ապամոտ հրվանդանի վրա: Հայրավանքում ուխտավորները մասնակցեցին առավոտյան ժամերգությանը՝ իրենց սրտաբան աղոթքն ու գոհությունը հղելով առ Աստված եւ ճանապարհ ընկան դեպի Վարդեսիսի Սբ Աստվածածին եկեղեցի:

Հաջորդ հանգրվանն արդեն Արցախում էր՝ Դադիվանքը («Խոթավանք, Դադի վանք»), որ, ըստ ավանդության, հիմնադրվել է Զ. ծ. հ. 1 դ., Թադեոս առաքյալի 70 աշակերտներից մեկի՝ Արցախում քրիստոնեության քարոզչության համար Նախապաշտպան Դադիի գերեզմանի տեղում: Դադիվանքը հայկական միջնադարյան լավագույն եւ խոշոր ճարտարապետական համալիրներից է՝ հատկապես եկեղեցական ու աշխարհիկ արժեքավոր շենքերի բազմազանությամբ, կառույցների եւ հարդարանքի ինքնատիպությամբ: Հայկական կերպարվեստի պատմության համար կարեւոր են վանքի Կաթողիկե եկեղեցու որմնակարները: Համալիրի կազմում կան նաեւ մատուռներ եւ բարձրադիմաց խաչքարեր:

Հասնելով Չանձասար՝ ուխտավորները մասնակցեցին երեկոյան ժամերգությանը: Բազմադարյան վանական համալիրն ապշեցնող էր՝ իր քարե մա-

ոյանների գեղեցկությամբ, իր պարզ շքեղությամբ ու վեհությամբ:

«Ուխտագնացությունները կապ են ստեղծում մեր անցյալի մեր Նախկինների հոգեւոր արժեքների, եւ, ամենակարեւորը, ուխտավորի եւ Աստծո հետ: Դրանք օգնում են նաեւ ծանոթանալու իրենց համայնքի հետ, հոգեւոր համախմբում է մարդկանց, մի պահ կտրում աշխարհիկ հոգսերից, մոտեցնում Աստծուն: Եվ եթե Նախկինում կարծում էր, որ հայ լինելու համար պետք է սրտում երկու անկյուն ունենալ՝ Եջմիածին եւ Շիծենակաղեցը, հիմա մեկն էլ է ավելացել՝ Չանձասար»,- ասում է ԶԿ աղայի Դիանա Կարապետյանը:

Չանձասարի վանքը հիմնադրվել է միևնույն ժամանակ, թե՛ վանքն իր առումն ստացել է համանուն լեռից, որը տեղացիների պատմելով, Չանձասար է կոչվել՝ արժաթի հանք ունենալու համար: Ըստ պատմական փաստերի՝ Չանձասարում են ամառիկված Հովհաննես Սկրտչի գիւղից, Հովհաննես Սկրտչի հոր՝ Չաքարիայի արյունը, Գրիգոր Լուսավորչի «օրենսդրացի սուրբ ծննդը», Լուսավորչի թոռ Գրիգորիսի, սուրբ Պանտալեոն բժշկի եւ այլ Նախապաշտպանների սուրբ նշխարները:

Շարունակություն էջ 8

ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄՈՒՐԲ ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Սկզբը՝ էջ 3

Աստված պատվիրել էր, որ յուրաքանչյուր տան անարատ են մեկ տարեկան գառնուկ մորթվեր եւ արյունը ցողվեր տան դռան սեմին, որպեսզի իսրայելացիների անդրանիկ խորհները փրկվեին աստվածային պատուհասից, որը հասել էր եգիպտացիների անդրանիկներին:

Ավագ Հինգաթի օրը, մինչև հրեաները պատրաստվում էին իրենց ստվերական Պատեք կատարելու, Հիսուս Զրիստոսը պատրաստվում էր բուն՝ իսկական Չասուկի տոնը կատարելու: Ինքն էր ճշմարիտ Գառնուկը, որ պիտի գոհվեր հաջորդ օրը: Վերանաանը Զրիստոսն այդ տոնի Նախապատրաստությունն էր կատարում, ուր եւ հաստատեց սբ Պատարագի խորհուրդը: Բուն Պատարագն այն էր, որ հաջորդ օրն Ինքը պիտի մատուցեր՝ Իր արյունը թափելով խաչի վրա՝ իբրեւ Հորը մատուցած գոհ՝ հաճուն մարդկության փրկության: Եվ նա Վերանաանը ցույց տվեց այն ճանապարհը, որով բոլոր ժամանակներում եւ ամենուրեք հավատացյալները կարողանային յուրացնել եւ վայելել այդ Պատարագի արդյունքը:

Ինչպես որ Ադամից ժառանգել էինք հոգեւոր տկարություն եւ մեղք, այնպես էլ Զրիստոսը՝ իբրեւ Երկրորդ Ադամ եւ մեր հոգեւոր Նախապր, մեր սկզբնական մեղքը ջնջելով՝ մեզ ժառանգություն թողեց արդարության եւ հոգեւոր գործություն: Ադամից ժառանգած տկարացյալ մարդկային բնությունը՝ Իր Մարմին եւ Արյուն կազդուրիչ ու գործադուցիչ կերակրով՝ Ադամի Նախկին երանարագները իրականություն հետ կապ չունեին, այլ միայն ստվերն ու Նախատիպ օրինակն էին

նավորյալ Մարմնի կատարելության շնորհների ընդունելությամբ մեզ արժանացրեց՝ Սբ Հաղորդության միջոցով:

Հացն ու գինին մարդու սննդի գլխավոր մասերն են, ուստի հարմար են աստվածային շնորհների խորհրդավոր ներգործության համար: Մեր Տերը, հացն ու գինին վերցնելով, օրհնեց եւ իբրեւ Իր Մարմնի ու Արյունը հռչակեց ու պատվիրեց, որ արժանավոր արարողությամբ նույնը միշտ կատարենք՝ ի հիշատակ Իր Մահվան եւ Իր մեծ Պատարագի: Այլ խոսքով՝ սրբագործված Հացն ու գինին, որի մեջ անխմանակ կերպով ներկա է փառավորյալ Զրիստոսը, ճաշակում ենք, որ միանանք Զրիստոսին՝ Նրա կատարելությանը հաղորդ եւ մասնակից դառնալով: Պատարագը մատուցում ենք Հորը եւ հիշում, թե ինչպես Զրիստոսը մեռավ մեզ համար, եւ այդ անաբառ, մորթված Գառի սիրո համար խնդրում ենք թողություն մեր մեղքերին:

Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ԽՄԱՍԵ

Սբ Պատարագի խորհուրդը հասկանալու համար անհրաժեշտ է հստակորեն պատասխանել երկու հարցադրումների: Նախ՝ ինչպե՞ս ենք մըմնում մեր եկեղեցում մատուցված սբ Պատարագի խորհուրդը եւ երկրորդ՝ թե ինչպե՞ս ենք հասկանում Զրիստոսի Մարմնի եւ Արյան ճաշակումը սբ Հաղորդության մեջ:

Արդեն նշել ենք, որ Հիս Կտակարանի բոլոր գոհերն ու պատարագները իրականություն հետ կապ չունեին, այլ միայն ստվերն ու Նախատիպ օրինակն էին

Խաչի պատարագի, եւ միայն նման լինելով եւ ակնարկելով Զրիստոսի գոհաբերությանը՝ հանձնել ենք Աստծուն: Զրիստոսի կատարած փրկագործության մեծ Պատարագից հետո մնացած բոլոր գոհերն ու պատարագները՝ լինել թե՛ մոլորական եւ թե՛ հեթանոսական, անգոր ու ապարդյուն են, քանի որ «ստուերն ի լույս ճշմարտեցաւ»:

Այսպիսով է ծագում ի՞նչ է դա, որին քրիստոնեական եկեղեցիները Պատարագ են անվանում: Զրիստոսյաների Պատարագն ուրիշ բան չէ, եթե ոչ Խաչի պատարագի ընծայումն ու հիշատակությունը, Զրիստոսի փրկագործության արդյունքների յուրացումը, որն Ինքը՝ Զրիստոսը հաստատեց Իր չարչարանքներից առաջ՝ ասելով. «Այս արեւիմ հիշատակի համար», որ նշանակում է՝ «Այս (այսինքն)՝ հացն ու գինին օրհնելն ու կպիւրելը» մատուցեց իբրեւ պատարագ եւ դրանով Իմ չարչարանքների ու մահվան հիշատակը կատարեց Աստծու առաջ: Այսինքն՝ եթե ուղղակիորեն կրկնենք Զրիստո-

սի արտասանած խոսքերը, որոնք Նա ասաց այս Խորհուրդը հաստատելու ժամանակ («Ամե՛ն, կարծե՛ք... Խմե՛ցե՛ք դրանից...»), այդպես իրաշխիս եւ գերեւական, հետեաբար եւ անբացատրելի կերպով հացն ու գինին փոխակերպվում են Զրիստոսի փառավորյալ Մարմնին ու Արյանը, այսինքն՝ այն Մարմինը, որը Զրիստոսը մեկընդմիջտ մատուցեց խաչի վրա: Եվ այժմ՝ երկնքի մեջ, իբրեւ մշտնջենավոր Զահալայան, նախապես, շարունակաբար մատուցում է մինչեւ հավիտենական ժամանակներ:

Եվ հետո այդ սրբագործված Մարմնի ու Արյան փոխակերպված Հացն ու գինին մատուցելով մեք մեզ աստվածային Զահալայայետի, Իր մշտնջենական Պատարագի մատուցմանը, որպեսզի մեք են գործող եւ մատակցությամբ ցույց տանք, որ իրոք փափագում ենք Զրիստոսի փրկագործության արդյունքը վայելելու՝ գոհանալով այն մեծ Պատարագով, որով փրկվեցինք: Այս է պատճառը, որ մեզանում եւ

հույների մեջ երբեմն այս սբ Խորհուրդը կոչվում է Գոհություն (Եվ խաղիստիա):

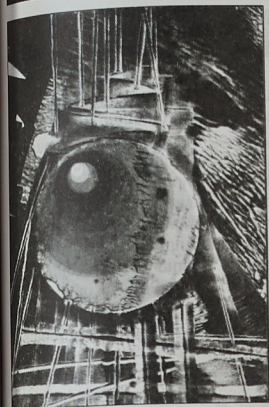
Պատմության ընթացքում Տիրոջ Մարմնի եւ Արյան փոխակերպումը հացի ու գինու բավականին մեծ վեճերի տեղիք է տվել գրեթե բոլոր եկեղեցիներում: Կաթողիկե եկեղեցուց Բողոքականության անջատման պատճառներից մեկն էլ այս խնդիրն էր, որի վրա կանգ չեն առնի:

Մեզ համար սբ Հաղորդության հիմքը Զրիստոսի խոսքերն են. «Այս է Մարմինն Իմ, Այս է Արյունն Իմ», եւ մեք այլեւս իրավունք չունենք ասելու, թե հացն ու գինին ինչպե՞ս կարող են գոյապես փոխակերպվել Մարմնի եւ Արյան:

Հայ Առաքելապետ Սբ Եկեղեցին՝ ոչ պաշտոնապես եւ ոչ անպաշտոն, երբեւե չի փորձել Տիրոջ խոսքերի սահմաններից դուրս գալ՝ զանազան բացատրություններ տալով խորհրդին: Խորհուրդը խորհուրդ լինելուց կղադարի, երբ ենթարկվի փրկիստիպական բացատրության: Հավատանք, որ սրբագործությունից հետո Հացն ու գինին Տիրոջ խոսքերի գերբնական գոյությունը են անկարագրելի կերպով, Տիրոջ խոստումի համաձայն, փոխակերպվում են Մարմնի եւ Արյան, եւ դրանք արժանավորաբար ճաշակողները ճաշակում են Տիրոջ Մարմնի ու Արյունը, իր կանոնաբար ճաշակողները մեծ մեղքի եւ դատապարտության տակ են ընկնում: Առաջմ բավարարել ընթերցողներին հանձնարարելու ռազարդությամբ կարող է թափանցիկ ուղղված Ա թթիւ ԺՎ գլխի 23-29 համարները, ուր հնարավորին բացատրություններ կգտնեն այս աստվածային Խորհրդի մասին:

Շարունակել

ԵՐԵՎԱԿԱՅԱՆ ԱՄԵՆԱՐՈՒ ԻՐԱԿԱՆԻ ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ ՄՈՏԻՎՆԵՐՈՎ

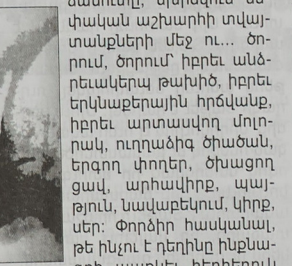
կոմպոզիցիոն անսպասելի հորինվածքով, գունային ինքնապատկան ծեծմաներով, տեխնիկական անսովոր, սուս իրեն պատկանող հնարներով, մի խոսքով՝ սքանչելի գեղանկարչությամբ: Չփորձենք նրան ո՛չ ավանգարդիստ կոչել եւ ո՛չ էլ՝ արստրալիստիկիստ, թեպետ նրա գործերում ակնհայտ է վերացական մտածողության, աշխարհագրողության էքսպրեսիվ գործոնը: Յայ մեծանուն նկարիչ Է. Քոչարյան ասում էր. «Վերացական արվեստ չկա, արվեստը միշտ կոնկրետ է, ուրիշ կերպ լինել չի կարող»: Այս միտքը, իր փիլիսոփայական ենթաշերտից զատ, ունի մեկ այլ՝ ամպլիֆիկացիոն մեկնաբանում. եթե անուն ունեցող ձեւամտածողություն չկա, չի նշանակում, որ այն գոյություն չունի: Մեր հոգու խորքերում ծկարած երեակայական ծանու ու ծաղիկը կարող են բնության մեջ չլինել, սակայն դա ամենեւին չի նշանակում, որ դրանք առհասարակ չկան. կան դրանք ընկալումը, զգացողությունը, դրանք գոյնն ու բույրը:

Գեղացողություններն արտահայտել այնպիսի ինքնապատկան ծեծմաների ու գույների միջոցով, որոնց մասին խոսելը նույնն է, թե խոսել մեղեդայնության մասին, համարում էր Է. Քոչարյանը: Ինչպե՞ս նրա նկարչական գործերը, ապա պարզորոշ կտեսնենք, որ նա որոնում, փնտրում է սեփական հոգու՝ իրեն հասնող զգացողությունները, փորձում է երեակայությամբ ճանաչել դրանք «պատկերը»՝ հնարավորինս ամբողջությամբ եւ ի մասնավոր՝ առանձին կերպերի մեջ: Այո՛, նրա գործերն անուններ չունեն, չունեն

կերպերի ու դրվագների խառնաշփոթում: Ոչ ոքիս համար չի կարող լինել թե տեսնել, այլ զգալ դրանք, զգալ որպես ցավի ու հրճվանքի, տառապանքի ու երանության հոգեկան արտահայտություններ՝ մեկ ձգվող դեպի վեր եւ կամ՝ մխրճված ընդերքում, մեկ թաքնված գույնի ու երկրաչափական աղճատված ձևերի արանքում, որոնք գույն հագած՝ ընդգծում են, մոլեգնում, գալարվում ցավից, ժպտում են խորամանկորեն, մտորում-փիլիսոփայում ալեհեր ծեղրում: Այսպես...: Նրա պատկերների աշխարհում միտքն ու հոգին միասին ու միասնական թռիչքներ են գործում, ընկնում տիեզերքի հորինվածքում, մարմնում սեփական աշխարհի տվյալներին մեջ ու... ծորում, ծորում՝ իբրեւ անձրեակերպ թափված, իբրեւ երկնաքային հրճվանք, իբրեւ արտասովոր մոլորակ, ուղղահայե ծիածան, երգող փողեր, ծխացող ցավ, արհալիր, պայթյուն, նավաբեկում, կիրք, սեր: Փորձիր հասկանալ, թե ինչու է հեղինակը ինքնագիտակցել հեղինակը:

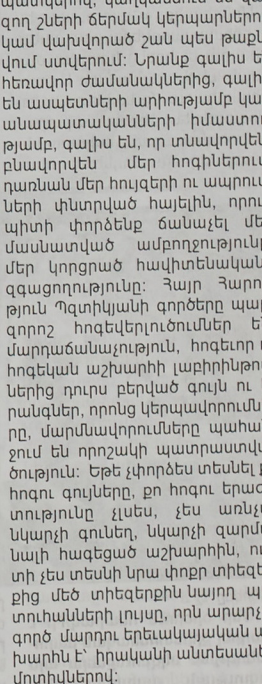
Աստվածաշունչն ասում է, որ Աստված մարդուն ստեղծեց իր պատկերով ու նմանությամբ: Այսինքն՝ մարդու հոգևորական շինվածքին կենդանություն պարգևեց իր Շնչով: Սա նշանակում է, որ մարդուն տվեց իր Յոգու եւ հոգեւոր աշխարհի մասնիկը, տվեց ստեղծագործական ու վերլուծական միտք, արարելու, կերտելու ունակություններ: Անսահման, անպարփակ, անըմբռնելի են Աստծո միտքն ու հոգին, իսկ արդյոք մարդունը պարզ են ու մատչելի: Արդյո՞ք մարդու սուբյեկտիվ աշխարհի ինքնադիտարկման երեւոյթներն ամբողջովին ընկալելի են, եւ կարող ենք դրանք շոշափելի ձեւ ու կերպարանք տալ: Մարդու հոգեւոր աշխարհի զգայությունները, ընկալումները, մտապատկերները, զգացմունքները անհնարին է փոխանցել այնպես, որ դրանք դառնան այլոց համար հասկանալի, շոշափելի, մասնավոր երբ շատ հաճախ մարդն ինքն էլ չի կարողանում ըմբռնել, հասկանալ, թե ինչ է կատարվում իր հետ. խոսքը դառնում են անգիր: Ահա այստեղ է, որ օգնության է հասնում արվեստը՝ մասնավորապես երաժշտությունը ու կերպարվեստը: Մարդն իր գոյության ողջ ընթացքում շնանցել է ճանաչել ինչպես իրեն շրջապատող աշխարհը, այնպես էլ իր ներաշխարհը: Եթե առաջինում գրանցել է հսկայական ձեռքբերումներ, ապա երկրորդում ջայլ իսկ առաջ չի ընթացել: Զիրավի, անընդունելի են մարդկային հոգու խորխորատները, նրա տվյալները ու հույզերը, նրա ողջ տիրույթը: Անընդունելի է քանզի աստվածատուր է, քանզի այն մեծ տիեզերքի փոքր մոդելն է՝ բարդ ու անմեկնելի, խոր ու հավասարակշռ: Ահա այս մոդելի՝ մարդու հոգեւոր աշխարհի «գույներին» ու «գծերին» է փորձում ձեւ ու կերպարանք հաղորդել Միխայիլ Բալասանյանը: Միայնակության անդամ, բազում մրցանակների ու մեդալների ասպետ, ճանաչված գեղանկարիչ Զարուհյուհ Վրո, Պոպովանցի իր

կատարման տարեթիվը, եւ դա ամենեւին էլ պատահական չէ. ինչ անուն ու ժամանակ կարող են ունենալ մարդու՝ տիեզերական ընկալումները, Գերբնականի ու Գերզգայականի հետ ունեցած իր հոգեւոր կապի արտահայտությունները, իր ներքին թափված ու հրճվանք, ցավի ու ծիւղ, թռչող, անորոշակի ժամանակի մեջ ակնթարթի, պահի զգացողությունը: Դրանք ծնունդ են առնում միայն արարչական, ստեղծագործական ոգուն հարազատ գույներից, այդ ոգուց հնչող մեղեդայնության մեջ: Դրանք ծնվում են տեսանելի ձեւերի, կառույցների մասնատված

սեղի մեջ, որին կամաց-կամաց փորձում է խժժել կարմիրը: Սա այլաբանություն է. մենտոլ արեւ, բարդություն Նիրիոլ կարմիր, թե՛ երկունքի արթնացող, մոտալուտ ժպիտ է, որից բուրում է լինելու յայնքալի լույսը, կրքի հոգու իսկալը, կգա հեռավոր ժամանակ, եւ ներկան կդառնա անցյալ, մասնիկը կծուկվի ամբողջ մեջ՝ կմտնի, որ ծնվի ամբողջը, եւ հավիտենական ժամանակը նոր պայուցի կգործի: Զիրավի անընդունելի են մարդկային հոգու, մարդկային մտքի երեակայական անձավ

ները: Այսպես ու այս մտորումներով է Պոպովանցի խոսում մեծ աշխարհի հետ՝ մեր առջեւ բացվող մարդու ներաշխարհի՝ հեռուն անձանք կույսերը: Գույներն ու ձևերը կտավից խոսում են մարդու գտած ու կորցրած հեքիաթների, նրա հոգու նվիրական մրմունջների ու երգերի մասին: որոնք երբեմն-երբեմն կանացի մարմին են առնում, կանգնում են ձիերի արժանապատիվ վեհությանը, հմայում տերեւի նրբագեղ պատկերով, կաղնածուծ ու վազող շների ծերմակ կերպարներով կամ վախվորած շան պես թաքնվում ստվերում: Նրանք գալիս են հեռավոր ժամանակներից, գալիս են ասպետների արիության կամ անապատականների իմաստությանը, գալիս են, որ տևալով են, բնավորվեն մեր հոգիներում, դառնան մեր հույզերի ու ապրումների փնտրված հայելին, որում պիտի փորձենք ճանաչել մեր մասնատված ամբողջությունը, մեր կորցրած հավիտենական զգացողությունը: Յայ Զարուհյուհ Պոպովանցի գործերը պարզորոշ հոգեվերլուծական են՝ մարդաբանական, հոգեւոր ու հոգեկան աշխարհի լաբիրինթոսներից դուրս բերված գույն ու երանգներ, որոնք կերպարվում են մարդկային հոգու երաժշտության լեզվով, իսկ անհայտը, կարգի գունդը, կարգի հագեցած աշխարհին, ուստի չես տեսնի նրա փոքր տիեզերքից մեծ տիեզերքին նայող պատուհանների լույսը, որն արարչագործ մարդու երեակայական աշխարհն է՝ իրականի անտեսանելի մոտիվներով:

Աստվածաշունչ

ԶՐՈՒՅՑ ԶԱՅՐ ՊԱԻՍԻՈՍԻ ՇԵՏ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՅՈՒՆՔ

Սկիզբ է 5
Պոպովանցի հասկանալի, որ պատկեր է թողնել իրենց ընթերցանությունը, նրանք այնպիսի երեւոյթների օրինակներ են բերում, որոնք չէին կարողանալ հետագայում տանջվեցին, նաեւ այնպիսի երեւոյթների օրինակներ, որոնք կարողանալ շնորհիվ հաջողության հասնում: Մի դեպք պատմում: Մի ժամանակ երկու հարևան տղաներ կային: Մեկը շատ խելացի էր: Անպակ ընթերցանությամբ առաջին դասարանից մինչեւ վերջին դասարանը շարունակ բարձր գնահատականներ էր ստանում: Մյուսը, որն այնպես էլ խելացի չէր, շանասիրությամբ խելացի ընկերոջը էր հետևում: Այն աշակերտը, որ խելացի էր, հենց վեր-

ջացնում է տասներորդ դասարանը, մտնում է շրջապատ, թողնում դպրոցը, իսկ հետագայում ստիպված է լինում աշխատել մի ձեռնարկությունում՝ որպես հավանական երկու երեխա, սակայն ամեն ինչ ըզվարդությամբ է ձեռք բերում: Մյուսը վերջացնում է իրավաբանության ֆակուլտետը, բարձրագույն կրթություն ստանալու հաջողությամբ է նաեւ Եվրոպա: Մի օր այն ձեռնարկությունում, ուր աշխատում էր այն խելացի երեխան, տեսնում էր երկու տղաներ: Բոլորն ասում էին, որ նոր տնօրենը բարձրագույն կրթություն ունի: Եվ ի՞նչ պարզվեց: Թուրքացի, որ այդ նոր տնօրենը իր համադասարանցի էր: Հենց

որ հավաքարարը տեսավ նրան, ճանաչեց: Նրան այնպիսի հուսալից հայացքով համակնքում, որ ինքնասպանության երկու երեք փորձ արեց: Մեկը նրան խորհուրդ էր տվել, որ ինձ մոտ գա: Նա խոսեց ու ասաց. - Իմ համադասարանցին իմ տնօրենն է: - Դու նրանից ավելի բարձր պաշտոն կարող էիր ունենալ: Դու եւ չես երեխաները լավ կյանք կունենայիր եւ բարիքներ կգործեիր: Բավական չէ, որ պատճառ դրանք ընտանիքիդ տանջվեցին, այժմ էլ ուզում ես ինքնասպանվել: Դու մահացու հարված ինքն ես հասնում, եւ երեխաներդ ուրիշ մահ: Զեղ համար չեմ ցավում, որովհետեւ չես խելացի է

տեղի ունեցել այն, ինչ տեղի է ունեցել: Զո երեխաների համար եմ ցավում: Հասկանում եմ: Այժմ համադասարանք լցվիր: Ես հավանում եմ, որ Աստծու օգնությամբ նոր տնօրենն էլ թեզ լավ կվերաբերվի: Կարող է թեզ լավ պաշտոնի էլ լինել, եւ թեք հակառակ չհանգստանա, մի ուրիշ աշխատանք գտիր: Զո երեխաներին մի՛ լքիր: Այդպես շտկվեց: Դրա համար ասում եմ, որ այն երեխաները, որոնք սովորում են, կարող են չափազանց լավ կյանք ունենալ ընթացքում, առաքելների պարտքն է նրանց, շուտ կավարտեն եւ հետագայում չեն տխրի: Ինչքան երեխաներ կան, որ ուսման ընթացքում առարկաների պարտքեր են ունե-

նում եւ երբ վերջացնում են եւ ուրեւ գործի նշանակվում, կրկին գիտելիքների պարտք են ունենում եւ խնդիրներ:

- Հայր, եթե որեւէ երիտասարդ իր ուսման ընթացքում ծառայեց է մի լավ անձնավորության հետ, ճիշտ է, որ ուսման ժամանակ ընտանիքը ստեղծի:

- Կարծում եմ, որ ինչպես էլ լավ մարդ լինի, դա կկատարվի ուսման հաշվին: Եթե նույնիսկ գտնի ամենալավ կողակցին եւ ամուսնանա, կլինի տառապանք եւ կնոջ, եւ երեխաների համար: Այնքան լավ է, որ իր ամբողջ հոգեւոր ու մարմնական ուժերը կենտրոնացնի ուսման վրա, որպեսզի հասնի ասպետության ուսումնական հետ միայն կարգավորի այդ հարցը: Որովհետեւ, եթե իր ուժերը ցրված են, շարունակ է հոգեպաշտ, եւ մարմնապես կտրված կլինի:

Շարունակելի
Հունարենից թարգմ.
Էդգար սոլ. ՇԱՏՈՐԱՅԱՆ

«ԻՆՔ ՄՈՏԵՅՈՐԸ ԱՊԱՆՈՎՈՒԹՅԱՄԸ ՊԻՏԻ ԲՆԱԿՎԻ...»

Սկզբը՝ էջ 6

Գանձասար նշանակում է գանձերի, բանկարժեք բարերի սար, բանի որ այստեղ նախկինում արծաթի հանքեր են եղել: Կարծելով, որ այստեղ իրոք գանձեր կան, ագերիները հաճախ են թալանել եկեղեցին:

Հաջորդ հանգրվանը, ուր ուխտավորների փառաբանող երգն ու աղոթքը բարձրացավ առ երկնավոր Հայրը, Շուշիի հույանկերտ սրբավայրն էր՝ Ղազան-չեցոց Սբ Ամենափրկիչ եկեղեցին: Այն կառուցվել է 1868-87-ին եւ հայկական ամենախոշոր եկեղեցիներից է:

ԲՀ անդամները նաեւ հանդիպում ունեցան Նարեկացի արվեստի միության Շուշիի մասնաճյուղի ասնների հետ, ովքեր իրենց հայրենասիրական կատարումներով ողջունեցին ուխտավորներին: Միության տնօրեն Նարեկ Հարությունյանն իր խոսքում նշեց, որ ուխտավորների բերած լույսն ու ջերմությունը, աստվածային օրհնությունը կօգնեն երեսներին՝ գործակալ իրենց հավատքի մեջ, ստեղծագործելու եւ նոր բարձունքներ նվաճելու:

Ուխտավորներին ու միության ասններին հայրենասիրական գեղեցիկ կատարում նվիրեց Հայրը Ղազանյանը, ով Հայաստան երկրէլ Մոնթեպից: «Շատ ուրախ եմ հայ երիտասարդներու հետ ծանոթանալու եւ իրենց հետ լաւ ժամանակ անցնելու համար: Այդպիսի հանդիպում մը կարեւոր էր, որովհետեւ մենք՝ իբրեւ սփիւռքահայեր, ծանօթացանք հայաստանցի հայ երիտասարդներու հետ,

տեսանք իրենց մտածելու ձեւը եւ զգացիքը, որ արեւելահայը եւ արեւմտահայը նոյն կերպով չեն մտածեր, բայց նոյն հոգին ու սերը ունին իրենց երկրին՝ Հայաստանի հանդէպ»,- ասում է Հայրը:

Վերադառնալու ուխտավորները եղան նաեւ Տաթևի հոյակերտ վանքում: Չարմանակի գերող ուժ ու աղիքնուղ գեղեցկություն ունեն հայկական սրբավայրերը՝ չքնաղ ու վեհատես իրենց պարզության, լուսավոր ու աստվածային՝ իրենց սրբության ու մաքրության մեջ:

Ըստ ավանդության՝ վանքը Տաթևի է կոչվել Թադեոս առաքյալի աշակերտ Եվստաթեսի անունով, որն իր ժամանակին Սյունիքում քրիստոնեություն է քարոզել եւ «ի վերջո հանգչում է այս չնաշխարհիկ դարապագե վայրի վրա, ուր կառուցվում է մի փոքրիկ մատուռ»: Այդ մատուռը դառնում է ապագա Տաթևի վանքի կորիզը: Ժամանակի ընթացքում Եվստաթեսն անունը ձեւափոխվել, ուղղակի Տաթև է դարձել: Մյուս կողմից՝ ժողովուրդն էլ ունի ավանդական հենքեր եւ բանաստեղծական ոգով ստեղծված իր ստուգաբանությունը. երբ ճարտարապետն ապրտում է Տաթևի իրաշակերտ տաճարը, իր վայելելի կաթոլիկով է գեղեցիկ զանգակաձևով, բարձրանում է «երկնածեմ եկեղեցու» գմբեթը, որպեսզի այնտեղ գետեղի խաչը: Այդ պահին եւս մի ինքնուրու է գցում անդնդախոր Հայկոյնի եւ ուրապատույն Ռոբոտանին, սարսափում է եւ շնչաշունչ ատում: «Այն, երանի թե թե անտեր եւ թոյնի մյուս կողմը»: Ըստ ավանդության՝ հանկարծ յս-

վում է մի խոլ ձայն, որն ասում է. «Տա՛թև, տա՛թև»: Եվ ճարտարապետն անմիջապես թեւ է առնում ու թռչում հեռուներ, անհետանում: Այստեղից էլ, ըստ ավանդության, «Տաթև» անունը:

Ուխտավորների մյուս հանգրվանը Նորավանքն էր (XIII-XIV դդ.): Միջնադարյան հայկական արվեստում ինքնատիպությամբ, գեղարվեստական բարձր հատկանիշներով առանձնանում են Նորավանքի աստվածաշնչային ու ավետարանական թեմաներով պատկերաքանդակները, հատկապես գավթի արեւմտյան մուտքը եւ լուսամուտի ճակատակալ քարի վրա կերտվածները:

Այս վանքը եւս ունի իր ավանդությունը, համաձայն որի՝ հանրաճանաչ Մովսի վարդապետը սիրահարվում է Սյունիքի մեկնքներից մեկի դստերը: Գեղեցկուհին նույնպես սիրեց նրան: Մտածող մեկնքը կանչել է տալիս վարդապետին եւ հայտարարում, որ կտա իր

դստերը կնության՝ պայմանով միայն, որ երեք տարվա ընթացքում, առանց որեւէ օգնության, կանգնեցնի իր համար մի շքեղ վանք: Մովսիկ ընդունեց պայմանը եւ անցավ գործի: Անցած երեք տարի, գործն արդեն ավարտի վրա էր: Կանգնեցվում էր մի անկրկնելի գեղեցիկ վանք: Տեղեկանալով դրա մասին՝ մեկնքը ուղարկում էր իր ծառային՝ Մովսիկին՝ կանգնեցնելու: Ծառան կատարում է տիրոջ հանձնարարությունը եւ գցում է վարդապետին կիսակառույց գմբեթից...

ԲՀ-ի երիտասարդներն իրենց ուխտն ավարտեցին պատմական հորվորապի վանքում:

Այսպիսով, այցելելով Հայաստան ու Արցախ աշխարհների վեհատեղի սրբավայրերը՝ ԲՀ-ի երիտասարդները խոնարհվեցին սբ հայրերի շիրմների առջեւ եւ խնկարյուր աղոթքով մասնակից ու բաժնեկից դարձան նրանց սրբության ու աղոթական ներկայությանը՝ հայցելով նրանց բարե-

խոսությունն ու աղոթքները մեր ողջ ժողովրդի համար:

«Յուրաքանչյուր մեր առաքելությունն ունեցե՛ք այս կյանքում: Ձևանք գործակալ Տիրոջ շնորհքով եւ Նրա լույսը փոխանցե՛ք մեր շրջապատին»,- իր խոսքում նշեց ԲՀ-ի հոգեւոր պատասխանատու Թովմա արեղա հաջատարը:

«Առաքելի, Տե՛ր, քո լույսն ու ճշմարտությունը, որ ինձ առաջնորդես եւ հասցնես քո սուրբ (եւ ուսթեանը)» (Սաղմոս ԽԲ 3). արդե՛ք թե՛ք այս խոսքերով եւ փնտրե՛ք ամենակարող Տիրոջ օրհնությունը, քանզի միայն եւս մեզ իր խաղաղությունն է տալիս. «Խաղաղությունն էմ թողնում ձեզ, իմ խաղաղությունն էմ տալիս ձեզ, ձեզ եւ տալիս այնպես, ինչպես այս ձեռքի չիտոկվեց» եւ չկանխեց» (Յոզ. ԺԴ 26): Եվ երբ մեզ աշարում են անթիվ-անխանար վտանգներն ու փորձությունները, մեր ուղեբերն արյունալուծված մեղապարհին, որպես սպեղանի լավում է Տիրոջ մեծ իրավեքը. «Եկե՛ք Ինձ մոտ, բոլոր հոգևածները եւ բեռնավորվածները, եւ ես ձեզ կհանգստացնեմ» (Մատթ. ԺԼ 28), եւ Տիրոջ մոտենալով բարիք է մեզ համար: Մնում է անսպաֆրկիչ ձայնին եւ մեր սրտի ռոտը բանալ Նրա առջեւ, եւ, ինչպես որ արեւն է ծագում, փարատում աշխարհի խավարը, այնպես էլ թողնրվի մեր երկրությունը պատող մեղքի խավարը, եւ Զրիստոսի աստվածային լույսը ծագի մեր սրտերում:

Մարիամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ
Սուրբ Էջմիածնի բարձրագույն կենտրոն

Սկզբը՝ էջ 5

Մեր օրերում հնարավոր է հարադրել քրիստոնեական բարոյականության սկզբունքներն այն ազատության չափանիշներին, որն Աստված շնորհել է յուրաքանչյուր մարդու:

Ազատությունն ամենաթողուն լինում է. եթե ես ազատամիտ եմ, դա չի նշանակում, որ կարող եմ անել այն, ինչ ուզում եմ: Ազատամտությունը պիտի ունենա իր սահմանները: Ես հաճախ կրկնում եմ Ֆիցերոնի խոսքերը. «Ազատ պարկույր համար պետք է լինել ստրուկ օրենքի», այսինքն՝ լինել կատարյալ օրինապահ: Եթե իմ ազատությունը Ֆիգիկայան խանգարում է դիմացիկին, ապա դա ոչ թե ազատություն, այլ այդ անկանի տակ այլասերում է:

Ի՞նչ կերպով կարող է մերօրյա մարդը պաշտպանվել, խուսափել այդ հարձակումներից՝ հնարավորինս պահելով իր քրիստոնեական կերպարը:

Մեր օրերում քրիստոնեական կերպարը պահելու համար մենք ոչ միայն պետք է կրկնեք Առաքյալից հայերեն թարգմանված գրքին նախաբանությունը, որն է՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխ-

րատ, իմանալ զբանս հանճարոյ», այլեւ պետք է կարգաւք դրա շարունակությունը. «...պարզամիտներին խորագիտությունն է երիտասարդներին միտք ու հանճար տալու համար...» (Առաք. Ա 2-5), որովհետեւ եթե մարդը Զրիստոսի ասածի նման աղավաղում նման բարի է օձի նման խորագետ չէ, չի կարող իրական մարդ լինել. եւս համարժեք է առանց բանականության անասունի կամ կենդանու, որի կյանքի նպատակն ուտելն է եւ հարաբերվել իր նմանի հետ: Այսինքն՝ եթե քրիստոնեությունը մեր ողջ պատմությունը մեզ առաջնորդում են դեպի կատարելություն, այսօրվա որոշ «հայեր» (որովհետեւ այն հայը, որն իր ժողովրդի դեմ է գործում, դարձրում է ինձ համար հայ լինելուց, այդպիսին սաղայելի են ոչ թե Հայկի ծնունդն) է՛ առաջնորդում են դեպի կործանում՝ իրականացնելով այն, ինչ հավառակ է մեր հավաքական կյանքին եւ մեր Տիրոջ Կաթնի:

Ցավով, լինելով քրիստոնյա ազգ, մեր ընթացքով ու կենցաղով այնքան հեռու են քրիստոնեական կյանքից ու առօրյայից...

Եւ ի՞նչ քնդհանրացնի: Մեր հասարակության մեջ ունենք

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲՎՐՈՅՎԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Մարբեր խավար, ունեցե՛ք իրոք քրիստոնեական կերպար ունեցող շատ բարի, մարդու մարդիկ, բայց, ցավով, այն 70 տարիները, որոնք նյութական իմաստով որոշ առաջնադարում գրանցեցին, հոգեւոր դաշտում մի ամբողջ ցունամի առաջացրին, որովհետեւ. երբ մարդու միջից վերացնում են հավատը եւ Աստծո գաղափարը, եւս դառնում է ամենամեղակի մարդը, վերածվում այնպիսի մի կերպարի, որն համար այն, ինչ ամոթ է, ընդունելի է, իսկ այն, ինչ անոթ է, սովորական երեւոյթ է: Այսինքն՝ ամոթ է ամաչելը, եւ կգործանալ, եթե սկսես դու գարնանալ: Նրանց համար գոյություն չունի բարոյականության որեւէ սահման: Զրիստոնեությունը հստակություն է, որտեղ ամեն մի դարձվածք արժեք ունի է մարդուն: Ասվում է, որ մարդն իր հոգով նման է Բարձրալին, Կատարյալին, ուրեմն մենք երկրի վրա պիտի Աստծո կամքը եւ ոչ թե մեր անասնական ցանկությունների կատարողները լինեք: Առաքյալի՝ «արտաքրիստոնեական ուղղված թղթի բացառիկ հատկանիշներով, ապա օրենքի տակ չեք, որովհետեւ մարմնի գործերը հայտնի են, այսինքն՝ շնորհակալ, պոնկություն, պոնկություն, վավալություն, կոպաշտություն, թշնամություն, կոպի, նախանձ, բարկություն, հալառակություններ, երկառակություններ, բաժանումներ, չար նախանձ, սպանություններ, հարբեցողություններ, անառակություններ եւ տրանց նման ուրիշ բաներ: Նշված մեղքերն են կալվեցանքի նաեւ թմրամոլությունը: «Նրանք, որ այսպիսի բաներ են գործում,

Աստծո արքայությունը չեն ժառանգել» (Գաղ. Ե 18-22): Ուրեմն, հստակ թող լինի մեզ համար, թե այս ամենը մեզ ուր է տանում:

Հայտնի, ուրեմն ո՞րն է լուծումը, այս իրավիճակից ելքի ճանապարհը: Դուք լավատե՛ք եւ այն ամուսնով, որ մի օր մեր հասարակությունը կկերտադառնա իր բարոյական, ավանդական արժեքներին...

Եւ լավատես կլինի այն ժամանակ, երբ մեր ժողովրդի որոշ կարեւոր մի խավ դադարելու մտածել, որ եթե հանկարծ այս երկիրը մի օր կործանվի, ինքը կփախչի Եվրոպա՝ վայելելով այնտեղ նախապես տեղափոխված իր ունեցվածքը, առջեւ-փառքը կապի իր կյանքի մնացած տարիները: Այդպիսիներն արժանապալուն են Մանկաշուկի, Գյուլբենկյանի կիսանման: Ուր են հիմա նրանց սերունդները: Մեզ պետք է սթափ դատողություն, առաջին հերթին ազգային գիտակցություն, մարդկայնություն, որպեսզի ամեն նախորդական Հայաստան է, ուրեմն եւս կատարյալ նվիրվածությամբ պիտի մոտենամ հայրենի: Հիշենանք ամեն իրեպի մեջ տեսնում էին իրենց եղբորը, որովհետեւ Աբրահամը հայտարարված էր նրանց հայրը: Նույնպես է մենք ամեն մի հայի մեջ պիտի տեսնեք մեր եղբորը: Ըստ Աստվածաշնչի՝ Աստծո դրախտն այստեղ է, որտեղ Աստված արարեց առաջին մարդուն: Իսկ մենք այսօր այդ դրախտավայրը վեր ենք ածում պոնկական եւ ոչ Աստծո բնակավայրի:

Լավատեսությունը կլինի այն ժամանակ, երբ ժողովուրդը մտածի ոչ թե իրար խաբելու, անիծելու, այլ օգնելու, սեղուկ լինելու, միասին առաջ գնալու մասին, եւ ոչ թե սինախաթունի հայտարարները, բայց ճորտատիրական հասարակարգը վերանայնակի Հայաստանում:

Հյուրանկարը
Աստվա ԽԱՅԱՏՐԱՅԱՆ

Տարգելի՛ք ընթերցող, մեր թերթի հուլիսի Ա համարում տեղի է ունեցել շփոթմունք. «Խիթը, խոճի՛կ դատաստան» թեմայով հարցազրույցում տպվել է՝ «Ձեր հայրերին պատասխանում եմ Միքայել արեղա Գեղորգյանը», այսինքն պետք է լինե՛ր «Կոմիտաս վրդ. ՅՈՎԱՆՆԵԱՆԸ»: Հայցում եմ ձեր ներողամտությունը:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱ ՔԱՅԱՍԱՆ

Կրոնական, մշակութային, լուսավարական, երկշաբաթաթերթ
Էջմիածին՝
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
Հրատարակիչ՝
«Քրիստոնեա Հայաստան»
թերթի խմբագրություն
Գլխավոր խմբագիր՝
Աստվադ Ստամբուլյան
Գրանցման վկայական՝ 624
Խմբագրության հասցեն՝
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին
Ներքին Մ 517197
Էլ. փոստ՝
qk@etchmiadzin.am
web կայք՝
kh-tert.livejournal.com
krishayas.wordpress.com
Ստոր. տպագր. 18.8.2012 թ.
Տպագրանկը՝ 2100
Գինը՝ 50 դրամ